

BIBLIOTHEEK K.M.A.
Postbus 90.154
4800 RG BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

**Mobilisatie kan
ernstig gevaar
lopen door
vijandelijke
acties**

(zie blz. 49)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:
Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij
commodore van de Koninklijke
luchtmacht

REDACTEUREN:

R. B. J. Bongers
majoor der cavalerie

ir. G. M. van der Laan
kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel van de
verbindingsdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Info-pers, Dubloen 56, 3641 ND
Mijdrecht, tel. (02979) 44 21
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

48 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

49 Om de erfenis van Wilhelm Tell

52 De veldtocht naar Rusland in 1812 onder keizer Napoleon I, door G. A. Geerts, luitenant-kolonel der infanterie

63 Sociale verdediging: een dagdroom, door R. Kreutzer, journalist

68 De barre tocht van een Indiaas bataljon door Borneo, door J. J. Nortier, kolonel der infanterie b.d.

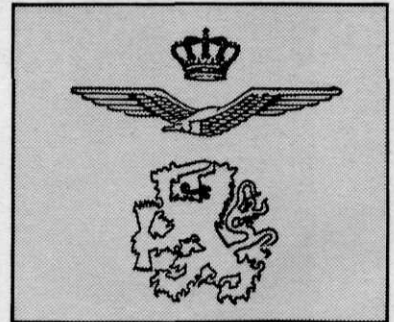
80 Organisatieontwikkeling. Een panacee voor problemen rond OTAS-wijzigingen? door drs. J. G. P. Rous, majoor der intendance

88 Boeken

91 Vakpers: Modernisering van de Amerikaanse strategische strijdkrachten

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 82006(57/75)/LuO 82505 (57/60). Beheer ceremoniële tenuen.

LaO 82008(55.1/9an)/LuO 82506 (55.1/9ak). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen KL en KLu (42e wijziging).

LaO 63049(55.17/59)/LuO 63539 (55.17/57). Tegemoetkomingen wegens inkomstenderving en reiskosten (herdruk, september 1982).

LaO 68018(51.12/49b). Studieassistentie t.b.v. de civiele vakopleiding van de technische specialisten (herdruk, september 1982).

LaO 80019(86/14). Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht, niet van toepassing ingeval van oorlog (herdruk, september 1982).

LuO 65542(78/98). Voortgezette vorming officieren (LSS) (herdruk, augustus 1982).

LuO 68556(21.2/19). Kwalificatievoorschrift officieren luchtmacht (herdruk, oktober 1982).

LuO 68557(21.2/20). Kwalificatievoorschrift kader luchtmacht (herdruk, oktober 1982).

LuO 82508(02/41). Intrekking van luchtmachtorders / luchtmachtmededelingen.

LuO 82510(51.13/22). Plaatsings- en indelingsvoorschrift Koninklijke luchtmacht.

LaO 82010(53/72)/LuO 82511(53/71). Dragen op de militaire uniform van de „Multinational Force and Observers Medal”.

Lamed 020-82(78/496). Opleiding tot officier-munitietechnicus.

Lamed 021-82(51.13/55). Overplaatsing van officieren naar het dienstvak van de geneeskundige troepen.

Lamed 022-82(51.13/56). Overplaatsing van eerste luitenants naar het wapen der Koninklijke marechaussee.

Lumed 518-82(51.13/20). Overgang naar het wapen der Koninklijke marechaussee.

Lamed 026-82(78/501)/Lumed 520-82(78/173). Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lamed 028-82(78/502). Opleiding voor apothekersassistent.

Lumed 519-82(23.3/10). Instelling projectorganisatie „personeelsconsequenties structuurmaatregelen 1983”.

Lamed 027-82(53/73)/Lumed 521-82(53/72). Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier.

Lamed 029-82(55.12/65)/Lumed 523-82(55.12/68). Betalingsdata militaire bezoldiging 1983.

Lamed 031-82(78/503). Opleiding lo- en sportinstructeur.

Lacirc 007-82 op VS 2-1100. Aanvragen (bedrijfsgezondheidskundig onderzoek naar de arbeidsomstandigheden).

Lacirc 008-82 op VS 2-1100. Rijverbod, gerelateerd aan de deugdelijkheid van de brandblusmiddelen.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

IK 11-7 (Memorandum voor radiotelefonie, 8e druk). De IK-7 moest door uitputting van de voorraad worden herdrukt en is, na overleg met de gebruikers, op een aantal punten verbeterd. Het formaat is bovendien aangepast aan de afmetingen van de borstzak van de nieuwe binnenjas GvT.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Om de erfenis van Wilhelm Tell

MS Een van de hoofdfiguren uit de geschiedenis van de Zwitserse Eidgenossenschaft was de alom befaamd geworden Wilhelm Tell, de man die Schiller inspireerde tot het schrijven van zijn aan die legendarische jager gewijde drama en die model stond voor de gelijknamige opera's van componisten als Gréthy en Rossini. Hoewel latere geslachten aan het oorspronkelijke relaas tal van apocriefe feiten hebben toegevoegd, is het buiten kijf dat de Zwitsers terecht trots zijn op hun 14e-eeuwse vrijheidstrijder die zij beschouwen als een nationaal symbool uit hun verzet tegen het Habsburgse juk: de boog, die Wilhelm Tell tegen Gessler zou hebben gehanteerd, is dan ook nog steeds een der pronkstukken van het Schweizerische Landesmuseum in Zürich.

Het laat zich denken dat een overeenkomstige strijdwijze ook in de laatste decennia van de 20e eeuw tot plaatselijke en tijdelijke successen zou kunnen leiden. De vraag is evenwel of een met moderne middelen uitgeruste bezetter zich door een dergelijke guerrilla zou laten verdrijven. En, sterker nog, of een potentiële agressor zich door de waarschijnlijkheid van een zodanig optreden zou laten weerhouden van het ten uitvoer leggen van zijn expansionistische voornemens.

In het voorgaande editoriaal werd reeds betwist of de geostrategische positie van de Zwitserse bondsstaat momenteel nog wel even optimistisch mag worden gewaardeerd als de Helvetiërs reeds sinds verscheidene decennia gewend zijn te doen. Immers, de moderne strijdmethoden en daarvoor benodigde middelen hebben – meer dan ooit tevoren – de strategische overvaling gemaakt tot een alleszins reële mogelijkheid.

Hetgeen de hedendaagse technologie heeft toegevoegd aan de arsenalen mag zeker niet worden onderschat. En de tegenslagen van het Rode Leger in zijn Afghaanse operaties zijn stellig niet bepalend voor het schatten van zijn kansen op succes indien het zou worden ingezet voor het overweldigen van Europese volkeren die zich nu nog mogen verheugen in een vrijheid die nog geen direct gevaar schijnt te lopen. In dat verband is het bovendien goed, te bedenken dat de hiervoor bedoelde volkeren hebben gekozen voor een krijgsmachtbouw die hen in staat stelt het merendeel van de beschikbare mankracht tewerk te stellen in níet-militaire sectoren, zulks in tegenstelling tot naties welke leiders uit zijn op wijziging van de status quo en waar vooral om dié reden de opbouw van de krijgsmacht is gericht op de onmiddellijke gebruiksgereedheid van sterke strijdkrachten. Ook daarin schuilt een toegenomen gevaar voor strategische overvallingen: de landen van het Westelijke bondgenootschap hechten daarom dan ook grote waarde aan het opvoeren van hun reactiesnelheid met het oog op dergelijke eventualiteiten, en het is de logische consequentie daarvan dat in dat kader grote aandacht wordt besteed aan het zoveel mogelijk versnellen van de onderscheidene mobilisatiesystemen.

In Zwitserland is men zich dat evenzeer bewust. Aan het toeval is nagenoeg niets overgelaten, en binnen de grenzen van de eigen mogelijkheden is het overschakelen van vredes- naar oorlogstoestand voortreffelijk voorbereid: de verschillende eenheden zijn regionaal opgebouwd uit dienstplichtig personeel dat derhalve over het algemeen slechts korte afstanden behoeft af te leggen om de talrijke kleinere onderdeelmobilisatiesystemen te activeren.

satiecentra te bereiken. Daarenboven zijn de „Milizmänner” na volbrachte eerste oefening in het bezit gebleven van essentiële uitrusting als niet alleen de uniform maar ook de helm en het persoonlijke wapen. Zou door enigerlei vijandelijk ingrijpen het verloop van de mobilisatie worden verstoord, dan kan de aldus gewapende man zich desnoods tijdelijk aansluiten bij een ander onderdeel, dan wel zich gedurende een beperkte periode zelfstandig handhaven. In het mobilisatiecentrum van zijn eigen onderdeel behoeft men hem slechts enige aanvullende uitrusting uit te reiken, o.a. NBC-beschermingsmiddelen en de camouflage-gevechtsskleding. Een groot voordeel is bovendien dat de Zwitserse dienstplichtigen met grote regelmaat worden geoefend in de vaardigheden die zij in geval van oorlog dienen te bezitten: tot in de kleinste dorpjes beschikt men over schietbanen, en behalve de door de krijgsmacht georganiseerde cursussen en oefeningen zijn er legio semi-militaire activiteiten van velerlei aard die door burgerverenigingen worden geregeld. Kortom, de natie als geheel beseft ten volle dat de landsverdediging staat of valt met de kwaliteit van hen die de krijgsmacht bemannen, en de Zwitserse samenleving is dienovereenkomstig bereid zich daarvoor offers te getroosten.

Dat nationale besef blijkt ook in het bijzonder uit de voorhanden infrastructurele voorzieningen. Wie in Zwitserland een huis of bedrijfsgebouw wil bouwen, is verplicht daaronder een adequate schuilkelder te doen aanleggen. Zo niet, dan riskeert hij het weigeren van de bouwvergunning, tenzij met een forse extrabelasting als het ware de vereiste schuilplaatsen in een gemeenschappelijke, collectieve schuilkelder worden „gekocht”. Het gevolg van die regelingen is dat – afhankelijk van de per kanton soms verschillende aanpak – globaal 70% van de bevolking in schuilkelders kan worden ondergebracht, terwijl nog steeds verdere voortgang wordt geboekt. Neemt men daarbij bovendien in aanmerking dat een belangrijk deel van die schuilgelegenheden qua ruimtelijke indeling uitstekend geschikt is gemaakt voor gebruik als bijvoorbeeld commandopost van een tactische of logistieke eenheid, dan zal het duidelijk zijn dat de voorbereidingen op een onverhoopte oor-

log in Zwitserland een peil hebben bereikt dat bij lange niet wordt verwezenlijkt door landen met een strategisch concept dat toch veel dúdelijker berust op de realiteit van acute externe dreigingen.

De keerzijde van deze medaille is echter dat de totaliteit van de Zwitserse defensievoorbereiding onmiskenbaar blijkt geeft van een statische verdedigingsopzet te zijn uitgegaan. Uiteraard is het loffelijk indien men erin slaagt vrijwel de gehele burgerbevolking ondergronds in veiligheid te brengen, een zelfde „wegkruipen” zal de krijgsmacht zich vanzelfsprekend niet kunnen permitteren: dat duidt in zekere zin op een denken dat men zou kunnen vergelijken met de opvattingen hier te lande in de aanloopfase van de Tweede Wereldoorlog: dat de Vesting Holland zou kunnen dienen als een *reduit* of *vluchtschans* waarbinnen de landsverdedigers zich veilig zouden kunnen terugtrekken om in tweede instantie van die *operatiebasis* uit de vijandelijke verbindingslijnen te bestoken en de vijand ook op andere wijzen het leven ondraaglijk te maken. Een opvatting overigens, waarin ten rechte nog wél een sterker dynamisch element herkenbaar was dan in het denken dat in Frankrijk leidde tot de Maginotlinie!

Is het enerzijds een voordeel dat staven en commandoposten zich verzekerd kunnen weten van schier perfecte gebetonneerde onderkomens waar vrijwel alle faciliteiten reeds aanwezig zijn zodat van een bijna ideale situatie mag worden gesproken, anderzijds spruit daaruit een niet te onderschatten nadeel voort. De neiging tot het zich instellen op de noodzaak van verplaatsingen is bedenkelijk gering, en er lijkt weinig aandacht te worden geschonken aan de consequenties van een mogelijk uitvallen van de bestaande lijnverbindingen waarna moet worden overge-

gaan op radio met als gevolg de onvermijdelijke verplaatsing omdat de tegenstander alsdan ongetwijfeld de locaties kan vaststellen . . . voor zover hem die, gegeven het statische patroon, nog niet op andere wijze bekend zouden zijn!

Dat neemt niet weg dat de *totale instelling van de Zwitserse natie* getuigt van een benijdenswaardige offervaardigheid als het gaat om het verdedigen van de vrijheid. Zoals in het vorige editoraal reeds werd aangeduid, is het de vraag of een in hoofdzaak passieve egel-attitude kan worden gezien als een effectieve oplossing. Het is ontegenzeggelijk wáár, wat de chef van de staf van het in november te velde oefenende Feldarmekorps 4 over de Zwitserse verdedigingsinspanningen opmerkte: „Zwitserland hééft geen leger, het is er een!”, het is evenzeer waar dat een immobiel leger in de hedendaagse verhoudingen nauwelijks enig gewicht in de schaal zal kunnen leggen tenzij het werkelijk van zijn plaats komt en in die schaal stapt. Standaardpatronen op het gevechtsveld kunnen, zo heeft de geschiedenis meermalen bewezen, gemakkelijk fataal zijn voor wie zich daarvan meent te kunnen bedienen. Een uitgekiend mobilisatiesysteem kan veel tijdwinst opleveren — indien althans een drastische verstoring van de geplande gang van zaken kan worden voorkomen — maar de behaalde winst gaat op slag verloren als de egel zich vervolgens oprolt en onbeweeglijk afwacht wat de initiatiefnemer voor verdere acties in petto zal hebben. Over het streven die passiviteit om te zetten in meer dynamiek, een volgende maal iets meer.

De Zwitserse Milizmann brengt wapen en helm van huis mee

De veldtocht naar Rusland in 1812 onder keizer Napoleon I

G. A. Geerts

luitenant-kolonel der infanterie

In juni 1982 was het 170 jaar geleden dat Napoleon met de Grande Armée zijn veldtocht naar Rusland begon.

Sedert de oorlog van Xerxes tegen Griekenland in 480 v.C. had de wereld niet meer een zo omvangrijk leger op de been gezien. Herodotus, de vader der geschiedvorsing, was destijds zo onder de indruk van die legermacht dat hij daarvan een sterkte opgaf van 1,7 miljoen man; in werkelijkheid ging dat om een leger van circa 250.000 man en een vloot van ongeveer 1200 oorlogsschepen. Sommigen weten het grote verschil aan propaganda en overschatting, anderen aan de methode van tellen.

Bij de telling werden op één plaats 10.000 man samengebracht en zo dicht mogelijk opeengedrongen. Daarna werd er een cirkel omheen getrokken, waarna om de cirkel een haag werd geplaatst die zo hoog was als de navel van een man. Vervolgens werd een nieuwe groep binnen de omheining gebracht, net zolang totdat allen waren geteld.¹

Doorgaans volstaan de boeken over de vaderlandse geschiedenis met een korte vermelding van de veldtocht naar Rusland en het einde daarvan aan de Berezina. Aan het aandeel van de Hollandse eenheden wordt meestal weinig aandacht besteed. Uit het volgende moge evenwel blijken dat dit aandeel er beslist mocht wezen.

Nederland had weliswaar sinds 1795 Franse legereenheden op zijn grondgebied gehad, maar van 1795 tot 1806 bestonden er een Bataafs leger en een Bataafse vloot en onder Koning Lodewijk Napoleon (1806-1810) het Koninklijk Hollandsche Leger.

Op 9 juli 1810 vaardigde keizer Napoleon I een

¹ Herodotus — *Historiën* (vert. Damsté). Van Dishoeck, Bussum (1974)boek VII, 60.

Cette campagne en presque totalité se fera avec les jambes.
(Maarschalk D'AVOUT, 13 juli 1812)

decreet uit waarbij het Koninkrijk Holland werd geannexeerd. Door middel van de conscriptie werden honderden jongemannen tot de krijgsdienst verplicht. Bij loting werden de ongelukkigen aangewezen, die daarna vijf jaar moesten dienen. In de daarop volgende jaren zouden op deze wijze meer dan 28.000 man in de Napoleontische legers worden ingelijfd.

De reorganisatie

De reorganisatie van het Koninklijk Hollandsche Leger, ingevolge de Keizerlijke decreten van 9 juli, 18 augustus en 13 september 1810 en de ministeriële beschikking van de Duc de Feltré van 30 augustus 1810, hield het volgende in. Het Militaire Huis en het Werfdepot werden opgeheven. Het Regiment Grenadiers met depot, het Regiment Cavalerie met depot, alsmede de Divisie Rijdende Artillerie vertrokken naar Parijs.

De regimenten werden, na reorganisatie, respectievelijk benoemd tot 2e (van 11 mei 1811 af), 3e Regiment Grenadiers van de Oude Garde (sterkte twee bataljons) en 2e Regiment Chevaux-léger-Lanciers de la Garde Impériale, ook wel vanwege hun tuniek Les Lanciers rouges de la Garde genoemd.

De artillerie werd ingedeeld bij de Rijdende Artillerie der Oude Garde en nog weer later verder opgedeeld.

De opnemings van de Hollandse regimenten in de Keizerlijke Garde leidde vanwege hun bekwaamheid, netheid en kwaliteit van de uniformen tot jaloezie bij de Franse eenheden en zelfs tot moord op enkele grenadiers.

In „Nederland” werden de zeven regimenten infanterie en het 1e Regiment Jagers gereorganiseerd tot het 123e t/m 126e Regiment Infanterie

van Linie en het 33e Regiment Lichte Infanterie. Voorts waren er, bij de ruitery, nog het 11e Regiment Huzaren en het 14e Regiment Kurassiers. En ten slotte waren er nog het 7e en 9e Regiment (Rijdende) Artillerie en de 11e Compagnie Pontonniers.

De voorbereidingen

De politieke voorbereidingen

In de voorgaande jaren had Napoleon achtereenvolgens zijn vijanden op het Europese vasteland, Oostenrijk, Pruisen en Rusland, verslagen en de grenzen van het Franse keizerrijk opgeschoven van de Rijn naar de Memel (Njemen). Rusland had zich aanvankelijk o.a. verbonden tot een bondgenootschap met Frankrijk en steun aan de oorlog tegen Engeland. In 1811 wilde Tsaar Alexander I het Continentale Stelsel niet langer handhaven en was oorlog met Frankrijk welhaast onvermijdelijk.

Na aanvankelijk Pruisen als bondgenoot te hebben afgewezen werd op 24 februari 1812 alsnog een verdrag gesloten, waarbij Pruisen zich verbond ingeval van een oorlog met Rusland een aanzienlijk hulpkorps te leveren en de Franse troepen bij hun doortocht over het Pruisische grondgebied logistiek te ondersteunen. Ten slotte werd het gros van de vestingen en magazijnen ter beschikking gesteld van de Napoleontische legers.

Oostenrijk beloofde op 14 maart 1812 een hulpkorps van 30.000 man.

De militaire voorbereidingen

Behalve de formering van negen legerkorpsen, de Keizerlijke Garde, het Oostenrijkse hulpkorps en vier korpsen cavalerie werden diverse andere militaire voorbereidingen getroffen.

De hoofdverbindinglijn, die tevens was bestemd voor de postdienst, werd van Parijs tot Dantzig verlengd (totale afstand ca. 1500 km). Generaal Kellermann werd belast met de instandhouding van de verbindingen in het gebied tussen Rijn en Elbe uit zijn hoofdkwartier te Mainz, en maarschalk Augereau werd verantwoordelijk gesteld voor de verbindingen in het gebied tussen Elbe en Weichsel. De hoofdver-

bindinglijn viel vaak samen met de hoofdaanvoerweg.

Later werd deze verbindinglijn verlengd tot Kowno (400 km), Smolensk (500 km) en Moskou (400 km). Uit diverse documenten blijkt dat de instandhouding van de verbindingen Napoleon zeer ter harte ging.

In het concentratiegebied ten oosten van de Weichsel werden grote voorraden aangelegd, zoals o.a. voor 400.000 man voeding voor 50 dagen, voor 50.000 paarden haver voor 50 dagen, en 2,3 miljoen rantsoenen beschuit. Bovendien had elke eenheid een zekere voorraad levensmiddelen en levend vee bij zich. Zo bezat ieder regiment bijvoorbeeld een eigen park hoornvee voor 20 dagen. De rest moest uit vordering worden verkregen. Dat was een probleem op zichzelf, aangezien het gebied soms dun bevolkt was. Bovendien was de zomer van 1811 bijzonder slecht geweest.

Naarmate men later in het concentratiegebied arriveerde, werd het moeilijker de vereiste goederen te vorderen. Veel eenheden waren op het moment van het uitbreken van de vijandelijkheden dan ook incompleet.

Elke infanterist droeg circa 28 kg aan bewapening en uitrusting mee, waaronder een noodvoorraad meel van 2,5 kg en 1,5 kg brood en beschuit.²

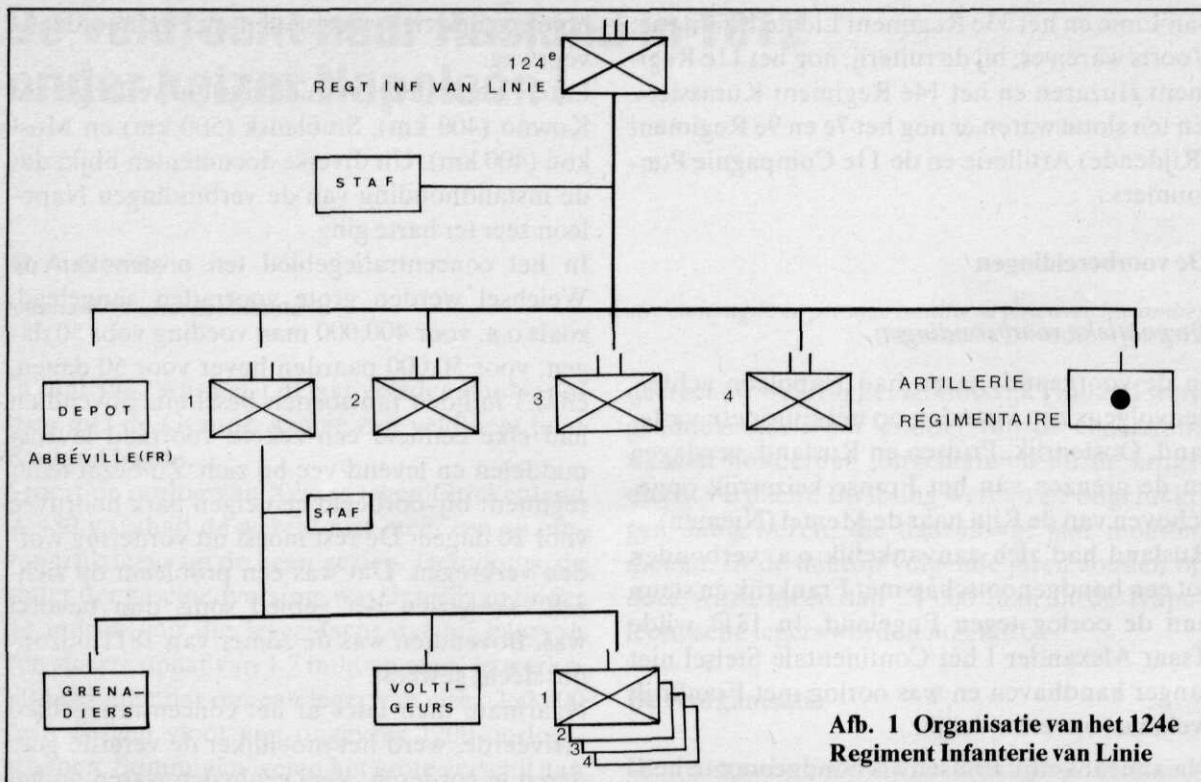
Volgens de voorschriften van het 1e Korps, onder bevel van maarschal Davout, had iedere militair dagelijks recht op 875 gram brood, 62,5 gram rijst of 125 gram groenten, 312,5 gram vlees, 1 fles wijn of bier en 2 glazen brandewijn. Voorts ten minste driemaal per week vers vlees. Zelfs onder niet-gevechtsumstandigheden kwam men hoogst zelden aan dat rantsoen toe.

Enkele Hollandse eenheden werden in het concentratiegebied nog voorzien van nieuwe handvuurwapens.

Ten slotte werd het nodige verzorgingspersoneel ingedeeld.³

² F. H. A. Sabron — *Geschiedenis van het 33ste Regiment Lichte Infanterie (het Oud-Hollandsche 3e Regiment Jagers) onder Keizer Napoleon I*. KMA, Breda (1910)14. In de ransel waren geborgen: 2 hemden, 2 paar schoenen met reservezolen en spijkers, 1 broek, 1 paar halve slobkousen, borstels en poetsgerei, pluksel, 1 zwachtel, een zakje met meel en beschuit; de ransel plus kapotjas wogen 17 kg.

³ Het volgende verplegingspersoneel kwam voor: a. op legergroeps- en legerkorpsniveau een generaal-intendant, be- ▷

Afb. 1 Organisatie van het 124e Regiment Infanterie van Linie

Slechter was het gesteld met de stafkaartenvoorziening voor het gebied West-Rusland. Elk legerkorps had slechts de beschikking over zeven stafkaarten. Noodgedwongen moesten alle bevelen vergezeld gaan van de nodige schetsen. Later zouden mede daardoor diverse eenheden verdwalen.

In de maanden mei en juni 1812 werden de eenheden verplaatst naar hun uitgangsposties. De eerste Hollandse eenheden hadden het land reeds in 1811 verlaten.

Het 33e Regiment Lichte Infanterie (RLI) was op 1 april 1811 vertrokken naar Bremen en daar ingedeeld bij de 31e Divisie als deel van het Observatieleger. Na een aantal marsen (in drie weken werd een afstand afgelegd van ongeveer 250 km) bereikte het op 23 juni 1812 de Njemen met een sterkte van 66 officieren en 2470 overigen.

last met aanschaffingen in het groot, de aanleg van magazijnen en de regeling van de opvoer van voorraden; b. op legergroeps- en legerkorpsniveau ordonnateurs; c. op divisie- en brigadeniveau: commissaires de guerre, belast met de uitvoering en de controle. Bij het 1e Korps (Davout), bestaande uit 3 infdivs en 1 cavdiv, bedroeg de sterkte aan dit soort personeel: 1 generaal-intendant, 3 ordonnateurs, 15 commissaires de guerre, 10 adjoints commissaires de guerre, 143 verplegingsbeambten, 21 ambtenaren voor het kledingwezen, 39 ambtenaren voor het kaswezen, 45 ambtenaren voor het postwezen.

Onderweg waren 25 officieren en 840 overigen achtergebleven, voornamelijk vanwege de hitte, gevolgd door zware regens die de wegen in modderpoelen hadden veranderd.

Het 123e Regiment Infanterie van Linie (RIL) verliet in april 1812 het Kamp bij Boulogne. Het regiment bereikte de Njemen op 24 juni; een bataljon was achtergebleven in de vesting Stettin. Het 124e RIL verliet Nijmegen op 25 november 1811 en kwam op 8 december te Hannover aan. Bij de inspectie in februari 1812 in Maagdenburg door de brigadecommandant, generaal baron Pouget, gaf deze als zijn oordeel: „Tous très beaux hommes. Les grenadiers et voltigeurs surtout sont superbes”. Het regiment bereikte de omgeving van de Njemen op 20 juni 1812. (Afb. 1 toont de organisatie van een regiment infanterie van linie.)

Het 125e RIL vertrok pas op 29 juni 1812 uit Groningen. Het bereikte Koningsbergen op 14 augustus 1812, toen de oorlog al volop aan de gang was. De regimentscommandant, kolonel F. H. Wagner, schreef van daaruit aan zijn vrouw: „Wij hebben veel regen en slegten weg op marsch gehad, hetwelk veel zieken heeft veroorzaakt”, en iets verder: „Ik heb noch desertie

noch achterblijvers". Bij Tilsit aangekomen schreef hij op 29 augustus: „Alle rivieren die naar de Grote Armée toelopen zijn met schepen beladen, met mond- en andere behoeften volgepropt, terwijl de wegen bedekt zijn met ossen; enfin niets mangelt, alles gaat goed”.⁴

Het 126e RIL ten slotte vertrok op 27 januari 1812 via Wesel, bereikte Berlijn op 19 mei, Stettin op 10 juni en vervolgens het operatiegebied. Alle Hollandse regimenten infanterie van linie lieten te Stettin een bataljon achter.

Op 22 juni 1812 gaf Napoleon in het Keizerlijk Hoofdkwartier te Wilkowsky zijn beroemd geworden dagorder uit aan de Grande Armée:

*Soldats! La seconde guerre de Pologne est commencée. (. . .) Marchons donc en avant, passons le Niemen, portons la guerre sur son territoire. La seconde guerre de Pologne sera glorieux aux armes françaises.*⁵

Alle legerkorpsen kregen deze dagorder, met uitzondering van het Oostenrijkse hulpkorps en het 10e Korps, waartoe onder meer de Pruisische eenheden behoorden. Napoleon bepaalde zich voor die korpsen tot de eenvoudige mededeling dat de oorlog met Rusland was begonnen.

Aan de overzijde van de Njemen wachtten Russische troepen ter sterkte van ca. 200.000 man. De totale sterkte bedroeg ruwweg 517.000 man. Voorts kon het land beschikken over een grote reserve, gevormd op bevel van de tsaar van 16 december 1811. Die opdracht hield in dat elke vijfhonderd inwoners – over het totale rijk gerekend – vier mannen als reserve moesten inleveren.⁶

De Russische eenheden waren aanvankelijk opgesteld over een frontbreedte van ongeveer 150 uren gaans hemelsbreedte, hetgeen de bevelvoering zeer bemoeilijkte. Een ander deel, onder bevel van generaal Tormasov, ter sterkte van ca. 46.000 man en 164 vuurmonden, bleef in het begin werkeloos ten westen en zuiden van de Prip-

jet-moerassen, mede omdat de Grande Armée meer noordwaarts oprukte dan was verwacht en bovendien het hoofdleger een frontbreedte besloeg van nauwelijks 50 km.

Over de totale sterkte van de Grande Armée zijn diverse cijfers in omloop. *Chambray*⁷ hield het op 625.896 man en 1242 stukken veldartillerie; *Bosscha*⁸ op 510.700 man en 145.850 paarden. *Generaal Comte de Ségur* spreekt maar liefst over 650.000 man.⁹ In elk geval waren het er zeker 500.000.

Het hoofdleger van Napoleon (ca. 222.500 man, verdeeld over het 1e t/m 3e Korps en de Keizerlijke Garde) zou voorwaarts gaan over de landrug die de waterscheiding vormt tussen het stroomgebied van de rivieren van de Oostzee en de Kaspische Zee. De andere korpsen moesten o.a. de flanken beveiligen of oprukken in de richting van St. Petersburg.

De eerste fase van de operatie (zie afb. 2 en 3)

Ongehinderd door vijand begon op 24 juni 1812 's ochtends de overtocht over de Njemen, over de drie geniebruggen die waren geslagen onder leiding van generaal Eblé. De 11e Compagnie Pontonniers had daarin een werkzaam aandeel gehad.

Voor het vallen van de duisternis waren circa 200.000 militairen aan de overzijde. Daarbij bevonden zich het 1e Korps (maarschalk Davout) met daarbij onder meer de Divisie Desaix en het 33e RLI, en het 2e Korps (maarschalk Oudinot) waarbij onder andere het 123e en 124e RIL. Het 2e Korps, dat werd ondersteund door de Cavalerie-divisie Doumerc (waarbij het 14e Regiment Kurassiers), kreeg de opdracht het legerkorps van Wittgenstein te verdrijven van de Dwina (Doena) en de opmars voort te zetten in de richting van St. Petersburg.

Achter het 2e Korps volgden het 3e Korps (maarschalk Ney), waarbij het 11e Regiment Huzaren, de Cavalerie-reserve (maarschalk Murat) en de Keizerlijke Garde met onder meer het

⁴ Ontleend aan kopieën van zijn brieven, in mijn bezit. Uit deze brieven blijkt o.a. dat de veldpost goed functioneerde; zo schreef hij op 11 september 1812 uit Wilna dat hij de brieven van 15 en 22 augustus had ontvangen (uit Dordrecht).

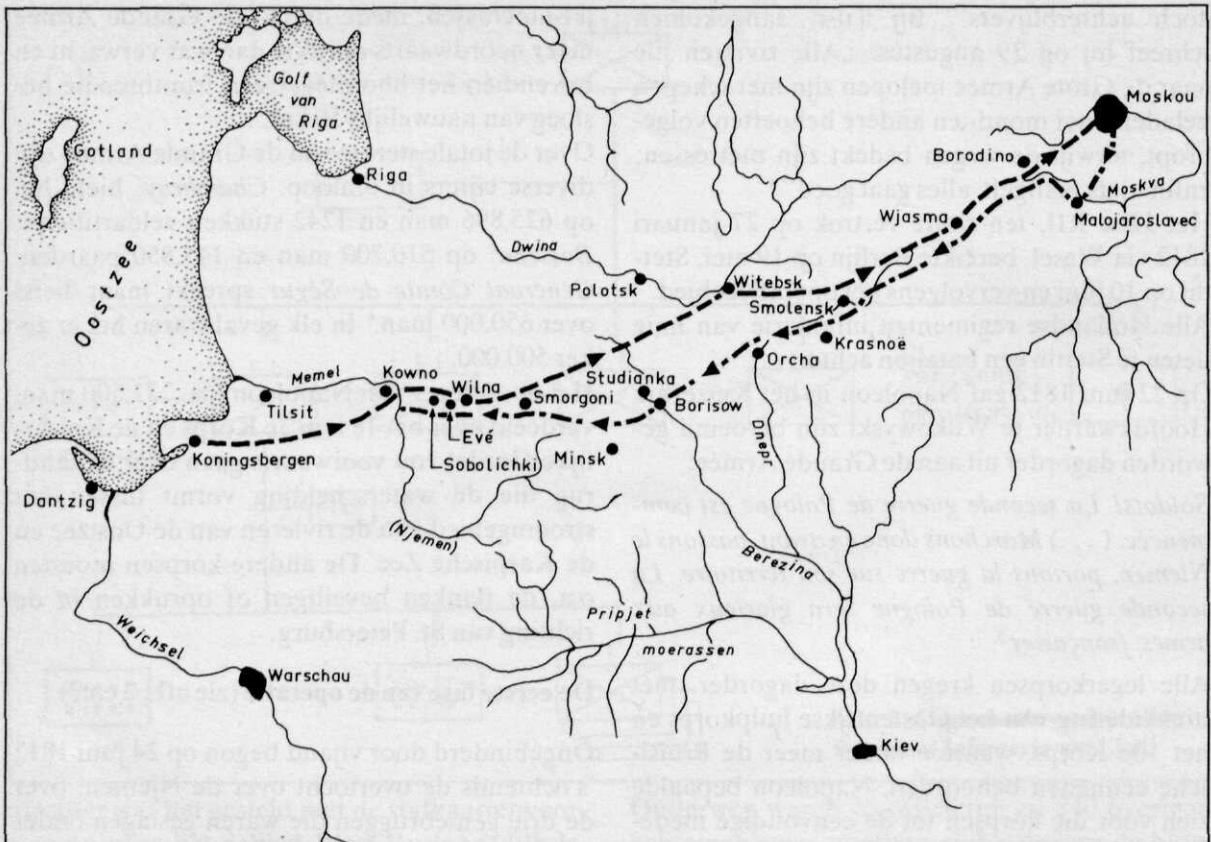
⁵ F. H. A. Sabron – *Geschiedenis van het 124e Regiment Infanterie van Linie onder Keizer Napoleon I.* KMA, Breda (1910)27.

⁶ B. R. F. van Vlijmen – *Vers la Bérésina (1812). d'Après des documents nouveaux.* Librairie Plon, Parijs (1908)19.

⁷ Chambray – *Geschiedenis der oorlogen*, dl 5, blz. 141. Volgens hem zou de Russische grens zijn gepasseerd door 625.896 man en 1242 stukken veldartillerie (gegevens ontleend aan ⁶).

⁸ J. Bosscha – *Neêrlands heldendaden te land*, dl 3, 1e ged. Suringar, Leeuwarden (1873)269.

⁹ Comte de Ségur – *La campagne de Russie.* Beauval, Parijs (1969)9.

Afb. 2 De veldtocht naar Rusland in 1812

3e Regiment Grenadiers en het 2e Regiment Lanciers van de Keizerlijke Garde.

De overige korpsen, met uitzondering van het 9e van maarschalk Victor, volgden ten noorden en zuiden daarvan en op afstand.

Op 27 juni viel Wilna in Franse handen. Napoleon benoemde zijn minister van buitenlandse zaken Maret tot gouverneur van Litauen en de Hollandse generaal D. van Hogendorp tot commandant van Wilna. De volgende morgen werd Napoleon door de bevolking, die toen 21.000 inwoners telde, geestdriftig ontvangen. Wilna was voor de verovering door de Russen hoofdstad van de Jagellonen geweest. Die hoopten op herstel van de vroegere onafhankelijkheid.

Inmiddels was het weer bijzonder slecht geworden. Op 28 juni schreef een Duitse militair van de 4e Divisie.

Die Hitze war drückend und wurde durch die Eile unseres Marsches in dichten Kolonnen noch mehr (...). Die Hitze wechselt nur auf Stunden mit Regengüssen welche Wolkenbrüchen gleichen, die

Wege grundlos und die Bivouaks eben so ungesund als unausstehlich machen.

Zonder gevechten van betekenis werden medio juli de oevers bereikt van de Dwina in het noorden en van de Berezina in het zuiden. De Russen, onder bevel van Wittgenstein, meden het door Napoleon zo zeer begeerde beslissende gevecht en trokken, onder toepassing van de tactiek van de verschroeide aarde, verder terug.

Onderweg hadden Napoleons eenheden door ziekte en uitputting veel mensen verloren. Ook de paarden moesten het laten afweten: „les chevaux périrent par centaines et par milliers”.

De bevoorrading liep steeds stroever, en mede daardoor liep het aantal gevallen van plundering snel op. Generaal Gudín sprak in zijn brieven zelfs van „l'esprit de maraudage tend à s'introduire dans le 1er Corps”.¹⁰

De Hollandse eenheden hadden zich tot dan toe goed gedragen. Op de zuidflank had het korps van Davout, dat van Wilna een zuidelijke opmarsroute had gevolgd om de terugtrekkende

¹⁰ Zie², blz. 23.

generaal Bagration de pas af te snijden, op 8 juli Minsk bereikt. Het 33e RLI had nogal wat achterblijvers (ca. 800), als gevolg van o.a. uitgebreide flankverkenningen, slechte wegen en onvoldoende mogelijkheden naar behoren te foudrageren.

Andere Franse regimenten hadden op dat moment ook veel achterblijvers (bijvoorbeeld het 57e Regiment ongeveer 1400; het 25e 1700). Bij de Grande Armée waren het er op dat moment al 100.000.

Een inspectie, vrijwel onmiddellijk na aankomst in Minsk op zondag 12 juli, werd het 33e RLI noodlottig. Als een soort straf en vernedering moest het regiment defileren met de geweelopen omlaag. De verontwaardiging bij de vier Hollandse bataljonscommandanten – Everts, De Jongh, Schuurman en Van Ommeren – was groot. Maarschalk Davout schreef de volgende dag aan Napoleon:

*Je laisse ici le 33e Régiment d'infanterie légère (...). Ce régiment n'a encore aujourd'hui que la moitié de son monde présent, et d'ailleurs je ne pourrais compter sur de la canaille pareille.*¹¹

Drie bataljons bleven aanvankelijk te Minsk achter; het 3e Bataljon (Schuurman) kreeg opdracht Borisov te bezetten. De meeste achterblij-

vers hadden inmiddels de eigen eenheid weer ingehaald.

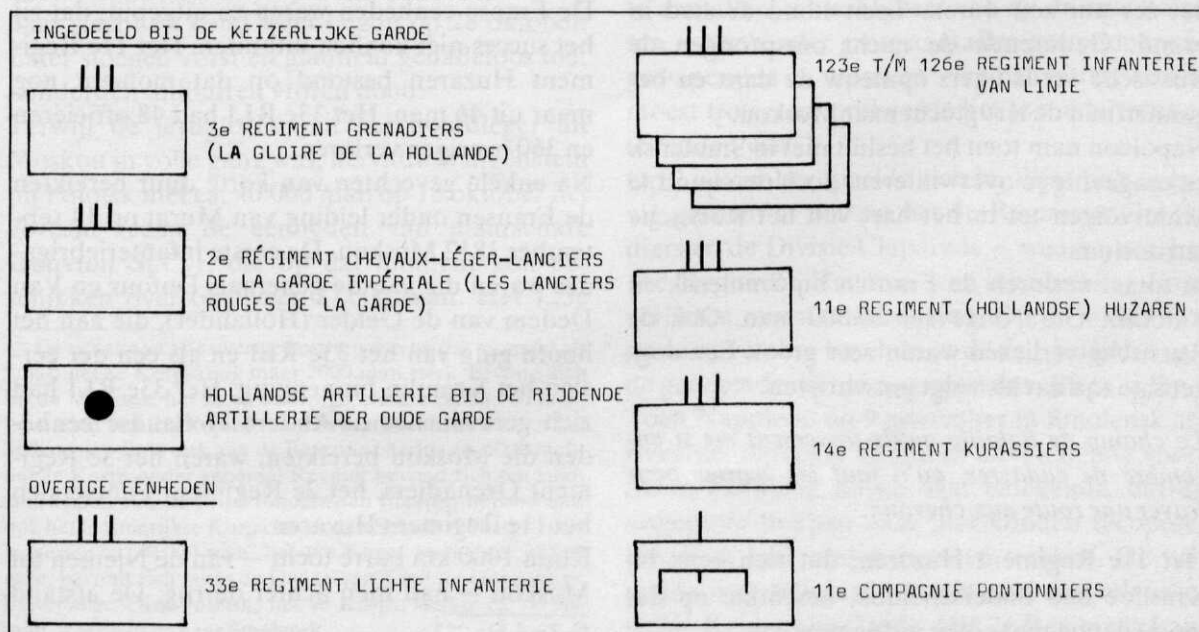
Op 18 juli bereikten de eerste cavalerie-eenheden de Dnjepr bij Orcha. Bij de verovering van de stad speelde het 2e Regiment Lanciers een belangrijke rol. Onder de Russische krijgsgevangenen bevond zich een ordonnans met dépêches, waarin de tsaar opriep verzet te bieden. Tien dagen later werd de stad Witebsk ingenomen. De Russen wachtten opnieuw het beslissende gevecht niet af. Generaal Barclay de Tolly week uit naar Smolensk om zich te verenigen met de troepen van de ten zuiden van hem opererende generaal prins Bagration.

Napoleon gelastte tien dagen rust. Die rustperiode was bitter noodzakelijk. De verliezen aan mensen en dieren waren geweldig geweest. Het 11e Regiment Huzaren bijvoorbeeld had bij de overtocht over de Njemen nog 600 paarden gehad maar telde er inmiddels niet meer dan 350. Vele cavaleristen bereden gevorderde Russische paardjes, die niet ten volle voor hun taak waren berekend. Het Korps van Davout, oorspronkelijk 64.800 man sterk, telde nog maar 22.000 man.

Op 28 juli bevond het Korps van Oudinot (met o.a. het 123e en 124e Regiment) zich bij Polotsk; Oudinot liet er het 2e Bataljon van het 124e Regiment achter en zette de achtervolging van Wittgenstein voort. Na enkele dagen keerden de

¹¹ Zie 2, blz. 52.

Afb. 3 Overzicht van de eenheden 1812-1813

Fransen in Polotsk terug. Hun rust was echter van korte duur. Tijdens het beraad van de divisiecommandanten op 16 augustus kwamen de Russen plotseling opdagen. Die nacht en de volgende dag vonden er hevige gevechten plaats bij Polotsk. Maarschalk Oudinot werd zwaar gewond; generaal Gouvion St.Cyr nam het bevel over en zette de volgende dag de aanval in met vier divisies, hetgeen uiteindelijk de Russen tot de terugtocht noopte. Gouvion St.Cyr werd beloond met de maarschalksstaf. Luitenant-kolonel Keiser van het 124e RIL werd gewond; samen met negen anderen werd hij onderscheiden met het Legioen van Eer. Van de twee bataljons van het 124e waren van de 27 officieren en 600 overigen nog slechts 90 onderofficieren en soldaten over. Gelukkig keerde op 26 augustus uit Wilna het 3e Bataljon bij het regiment terug met nog eens 200 man aanvulling uit het depot te Abbéville. Ook het 123e RIL had het zwaar te verduren gehad. Voorlopig bleef het Korps van Oudinot ter plaatse.

Op 16 augustus bereikte de cavalerie van de voorhoede Smolensk. De generaals Barclay de Tolly en Bagration hadden daar hun legers verenigd. Zij waren niet van plan de stad zonder slag of stoot over te geven.

Nadat de Franse artillerie zodanige opstellingen had ingenomen dat de straten in de lengterichting konden worden bestreken, begon een artillerieduel, met enkele honderden vuurmonden, dat zes uur zou duren. Toen stond de stad in brand. Gedurende de nacht ontsprongen de Russische verdedigers opnieuw de dans en begonnen aan de terugtocht naar Moskou.

Napoleon nam toen het besluit niet in Smolensk en omgeving te overwinteren, doch de vijand te achtervolgen tot in het hart van het Russische territorium.

In totaal verloren de Fransen bij Smolensk en Valoutin Gora ongeveer 20.000 man. Ook de Russische verliezen waren zeer groot. Een ooggetuige zou dat als volgt omschrijven:

Le champ de bataille qu'ils traversent est si encombré de cadavres, qu'il faut les écarter pour frayer une route aux chevaux.

Het 11e Regiment Huzaren, dat zich eerst bij Krasnoë had onderscheiden, beschikte op dat moment nog maar over vijftig paarden.

De laatste etappe . . .

Na het verlies van Smolensk werd generaal Barclay de Tolly op last van de tsaar vervangen door de 67-jarige generaal der infanterie Koetoesov. Deze kreeg opdracht het Franse hoofdleger zo spoedig mogelijk tot staan te brengen.

Inmiddels had het 9e Korps (maarschalk Victor) op 26 augustus opdracht gekregen van de Weichsel op te rukken naar Smolensk met de divisies Daendels, Girard en Partouneaux. Bij deze laatste divisie bevonden zich o.a. het 125e en 126e RIL.

Het Franse hoofdleger moest op zijn opmarsweg optornen tegen een toenemend Russisch verzet. Op 6 september werden de Russische opstellingen bij Borodino aan de Moskwa bereikt. Op dat moment had Napoleon slechts 130.000 man ter beschikking.

Op 7 september te 5.30 uur gaf een kanonschot het sein tot de bloedigste veldslag van de gehele veldtocht. Toen de zon onderging lag het slagveld bezaaid met ongeveer 90.000 gesneuvelden en gewonden en circa 15.000 paarden.¹² Bij de gevechten werd de Keizerlijke Garde (ca. 18.000 man) niet ingezet. Napoleon zou die beslissing verdedigen met de uitspraak: „Op 800 mijl van Frankrijk zet men zijn laatste reserve niet op het spel”. Aan Franse zijde waren 47 generaals gesneuveld of gewond geraakt; ook de Russische generaal Bagration was gesneuveld.

De Franse eenheden waren zo uitgeput, dat zij het succes niet konden uitbuiten. Het 11e Regiment Huzaren bestond op dat moment nog maar uit 46 man. Het 33e RLI had 48 officieren en 360 overigen verloren.

Na enkele gevechten van korte duur bereikten de Fransen onder leiding van Murat op 14 september 1812 Moskou. De eerste infanteriebrigades waren die van de generaals Dufour en Van Dedem van de Gelder (Hollander), die aan het hoofd gingen van het 33e RLI en als een der eersten het Kremlin binnengingen. Het 33e RLI had zich gerevancheerd. Andere Hollandse eenheden die Moskou bereikten, waren het 3e Regiment Grenadiers, het 2e Regiment Lanciers en het 11e Regiment Huzaren.

Ruim 1000 km barre tocht – van de Njemen tot Moskou – had men achter de rug. De afstand

¹² Zie 8, blz. 283.

werd afgelegd in 83 dagen, waarvan tweemaal tien rustdagen, te Wilna en te Witebsk, en twee te Smolensk. Slechts 95.000 man van het Franse hoofdleger bereikten Moskou, waaronder de Keizerlijke Garde, het 1e, 3e, 4e en de helft van het 5e Korps, en drie korpsen cavalerie.¹³

Nauwelijks een maand later besloot Napoleon Moskou weer te verlaten: zijn pogingen tot de tsaar door te dringen om met deze tot een vergelijk te komen, waren mislukt. De eerste eenheden vertrokken op 15 oktober. Tot de achterblijvenden behoorde de batterij van kapitein List, die opdracht had ontvangen het Kremlin op te blazen. Toen dat gebeurde – op 23 oktober – kon de Keizer, op tien uur afstand van Moskou, de explosie horen.

Terug naar de Berezina

In plaats van rechtstreeks terug te trekken op Smolensk besloot Napoleon een zuidelijker route te volgen via Kaloega, ten zuiden van Malojaroslawec. Op weg daarheen werden de eenheden door Koetoesov bij Malojaroslawec gedwongen tot het gevecht (24 oktober). De plaats en de bruggen wisselden maar liefst zevenmaal van eigenaar. Bij deze gevechten onderscheidde zich o.a. het 2e Regiment Lanciers, dat 150 man verloor, waarvan 80 lanciers. Na deze veldslag besloot Napoleon de oude route via Borodino naar Smolensk weer op te nemen. De omslag naar slecht en koud weer begon op 28 oktober. Later sloegen vorst en gladheid genadeloos toe; honderden militairen vrozen dood.

Terwijl de terugtocht van het hoofdleger uit Moskou in volle gang was, hervatte Wittgenstein bij Polotsk met ca. 40.000 man op 18 oktober het gevecht tegen de eenheden van maarschalk Gouvion St.Cyr, die op dat moment kon beschikken over ongeveer 27.000 man. Het 123e

RIL kreeg bevel samen met twee regimenten Zwitsers de achterhoede te vormen die de terugtocht moest dekken van het 2e en 6e Korps. Die terugtocht was voorzien voor de nacht van 19 op 20 oktober. Onderwijl vernielden kapitein Benhien en zijn mannen de laatste brug bij Polotsk. Toen Gouvion St.Cyr ontdekte dat hij dreigde te worden omsingeld, zond hij het 124e Regiment en het 7e Regiment Kurassiers, onder bevel van generaal Amey, naar de zuidwestrand van Polotsk om een doorbraak van de Russen te voorkomen. Daarna kreeg het 124e opdracht de terugtocht naar Borisov, aan de Berezina, te dekken.

Op 27 oktober arriveerde het 9e Korps van Victor bij Smolensk met het doel het 2e Korps te versterken. Bij eerstgenoemd korps bevonden zich o.a. het 125e en 126e RIL. Op 30 oktober verenigden beide korpsen zich, waardoor de totale sterkte werd gebracht op circa 30.000.

De volgende dag vond een bloedige veldslag plaats, waarin beide regimenten zwaar op de proef werden gesteld. Kolonel Hardiyau, commandant van het 124e, sneuvelde. Zijn opvolger, luitenant-kolonel Mouchel, werd nog dezelfde dag gewond. Eerst op 26 november arriveerde de nieuwe regimentscommandant, kolonel Lafithe.

Het hoofdleger stond inmiddels ook voor hete vuren. Terwijl het voortdurend werd aangevallen door troepen van Koetoesov, vastliep op grote aantallen achterblijvers van de diverse korpsen – waaronder grote aantallen gewonden, ongewapenden en vrouwen – en een bittere koude moest trotseren, probeerde het te redden wat er te redden viel.

Op 2 november speelde zich bij Wjasma een hevig gevecht af waarin het 3e Regiment Grenadiers en de Divisie Claparede – waarbij o.a. het 11e Regiment Huzaren was ingedeeld – forse verliezen moesten incasseren. Op de avond van de 4e november beschikten de drie brigades van de genoemde divisie nog maar over 80 paarden. Toen Napoleon op 9 november in Smolensk arriveerde, ontdekte hij dat er onvoldoende voorraden aanwezig waren. Dat betekende, dat de uitgeputte troepen daar niet konden recupereren doch snel verder moesten trekken. De volgende dag arriveerde in die stad een teleurgestelde Keizerlijke Garde. Het 2e Regiment Lan-

¹³ De situatie van de overige korpsen was op dat moment als volgt: het 8e Korps, nog maar 2000 man sterk, bevond zich bij de Moskwa; het 2e en 6e Korps, sterkte ca. 30.000 man, bevonden zich bij Polotsk; de Divisie Dombrowski van het 5e Korps te Bobruisk aan de Berezina, sterkte ca. 5000 man; het 7e Korps onder generaal Reynier bevond zich ten zuid-zuidwesten van de Pripjet-moerassen (daarbij bevond zich ook het Oostenrijkse Korps onder gen Schwarzenberg), totale sterkte ca. 40.000 man; het 10e Korps, sterkte ca. 25.000 man, bevond zich langs de Dwina van Tilsit tot Doenaburg, halverwege Tilsit-Polotsk; het 9e Korps, sterkte ca. 30.000 man, was op mars naar Smolensk.

ciers, op dat moment nog 330 man en 130 paarden sterk, werd er versterkt met een aanvullingsdetachement van 130 man dat zojuist de afstand Spanje-Smolensk had afgelegd!

Voorafgegaan door het 2e Regiment Lanciers bereikte het gros van de Garde op 17 november Krasnoë, halverwege de weg Smolensk-Orcha, waar de Russen onder Tormasov hen hadden opgewacht, met de opdracht de terugtochtsroute van Napoleon en zijn Garde af te snijden. Was die opzet gelukt, dan zouden drie legerkorpsen in de val zitten (het 1e van Davout, het 3e van Ney en het 4e van Prins Eugenius). Krasnoë werd in de daaropvolgende gevechten het graf van het 3e Regiment Grenadiers (slechts 36 man bleven over), het 11e Regiment Huzaren en het 33e Regiment Lichte Infanterie, dat na vier door artillerie ondersteunde charges van de Russen van 380 man sterkte terugviel tot 78 man waarvan slechts 25 man ongedeerd waren. De overlevenden werden als krijgsgevangenen afgevoerd. De troepen van Davout en Ney wisten opnieuw te ontsnappen.

Op 19 november werd Orcha bereikt. Napoleon had inmiddels vernomen dat admiraal Tsjitsjagov zich meester had gemaakt van Minsk op de zuidflank en de hand had gelegd op Franse voorraden voor 100.000 man voor 6 maanden. Tsjitsjagov gaf vervolgens opdracht met spoed op te rukken naar de bruggen over de Berezina bij Borisov, die hij dan ook op 21 november zou bezetten. Wittgenstein had vrijwel tegelijkertijd Witebsk heroverd.

De toestand van de Grande Armée werd langzaam maar zeker hopeloos: 140.000 Russen probeerden de restanten van de Grande Armée in een wurgende greep te krijgen. Op 23 november heroverde maarschalk Oudinot, inmiddels van zijn wonden hersteld, Borisov en begaf zich vervolgens richting Stoedianka, waar twee bruggen over de Berezina zouden worden gebouwd. In het ontmoetingsgevecht tussen Oudinot en Tsjitsjagov bleef eerstgenoemde de meerdere. De restanten van het 14e Regiment Kurassiers hadden, samen met de kurassiers van de Divisie Doumerc, een belangrijk aandeel in dat succes.

De twee bruggen werden gebouwd door de 7e en 11e Compagnie Pontonniers. Laatstgenoemde compagnie bestond voornamelijk uit Hollan-

ders onder bevel van kapitein Benthien. De thermometer wees op dat moment -26°C .¹⁴

Op 26 november voltooiden ongeveer 9300 man de overtocht via de eerste brug. Daarbij waren ook het 123e RIL en het 14e Regiment Kurassiers; het 124e bleef in zijn opstelling bij Borisov tot de volgende dag; bij zijn overtocht daarna, uitgevoerd onder de ogen van de keizer, telde dat regiment nog maar 16 officieren en 80 overigen.

Op 26 november kreeg de Divisie Partouneaux (waarbij ingedeeld de brigades Billard, Blamont en Camus) opdracht stand te houden in Borisov, teneinde de overige korpsen in staat te stellen ten westen van de Berezina te verzamelen. De divisie telde op dat moment nog ca. 4000 man en 400 paarden; de vijand was ongeveer 40.000 man sterk. Terwijl de Russische aanvallen voortgingen, slaagden de andere eenheden erin — dank zij de afleidingsmanoeuvre — de Berezina te passeren; dat waren de korpsen van Ney („le plus brave des braves”), Davout en Junot, de Divisies Girard en Daendels, het korps van Oudinot, en de Keizerlijke Garde. Napoleon zei bij die gelegenheid „Vous voyez comme on passe sous la barbe de l'ennemi”. Een moordend vuur en bittere koude maakten een einde aan de gevechten. Bij dagaanbreken op 28 november capituleerde de Divisie Partouneaux die de overtocht had gedekt.

Van het 125e Regiment waren nog ca. 120 man over. De commandant, kolonel F. H. Wagner, werd zwaar gewond en later krijgsgevangen gemaakt. Hij stierf te Witebsk op 27 maart 1813; zijn medegevangenen brachten bij die gelegenheid geld bijeen voor het luiden van de klokken, voor het bidden voor zijn zielerust door de kloosterlingen van Witebsk, en voor een grafsteen.

Een citaat over de laatste strijd van de diverse eenheden van de Divisie Partouneaux zegt:

Les survivants continuent cette lutte grandiose d'une poignée de braves contre toute une armée. (...) Les russes eux-mêmes cessèrent de tirer, mais sans oser s'approcher de cette troupe héroï-

¹⁴ Enkele gegevens van de rivier op de plaats van de brugslag (ontleend aan ⁶, blz. 175): de ijsvrije stroom bedroeg ca. 24 m; daarbuiten in totaal nog ca. 80 m water bedekt met ijs-schotsen; bij de rivier bevonden zich drassige terreinen over een breedte van ca. 600 m.

*que (. . .) et le froid de la nuit continua l'oeuvre de destruction.*¹⁵

Van de totale divisie wisten slechts 300 man het 9e Korps te bereiken. Het 123e Regiment had opgehouden te bestaan; het 124e telde nog maar 20 man; het 126e had nog 140 man over van de 1887 waarmee het uit Smolensk was vertrokken; het 3e Regiment Grenadiers beschikte nog over 18 officieren en 7 overigen; het 11e Regiment Huzaren (eens 1100 man sterk) was, zoals eerder verhaald, ten onder gegaan aan de Moskwa en gereduceerd tot 46 man; van de compagnie Pontonniers keerden alleen kapitein Benthien, sergeant-majoor Schröder en 6 pontonniers in het vaderland terug.

Op 28 november nam het 14e Regiment Kurasiers nog deel aan een grootscheepse aanval van de Divisie Doumerc, waarbij ongeveer 2000 Russen krijgsgevangen werden gemaakt.

Inmiddels had de vijand bezit genomen van Borisov. Zijn poging Napoleon de pas af te snijden was echter mislukt. Aan de overzijde vochten o.a. de divisies Daendels en Girard een wanhopige strijd tegen een drievoudige overmacht; 4000 man sneuvelden of werden op die dag gewond. Eerst om 9 uur 's avonds mochten de divisies over de brug terugtrekken. Op de Russische oever bleven ten minste 5000 man, waarvan 2000 militairen, achter.¹⁶ Een beschrijving daarvan, als:

Het angstgehuil der onafzienbare menigte ongewapenden, zieken, gewonden, vrouwen en kinderen, belemmerd te midden van voertuigen en kanonnen en lijken en wild dooreenlopende paarden, terwijl het vijandelijk geschut een menigte kogels en granaten in deze ordeloze hoop slingerde . . .

zegt meer dan genoeg over de situatie van dat moment.

Napoleon trok in snel tempo naar Smorgoni; daar benoemde hij Murat tot „lieutenant de l'Empereur”, en vertrok naar Parijs. Op zijn weg naar Smorgoni werd hij begeleid door het 2e Regiment Lanciers. Een aantal van die lanciers vroom nog dood terwijl zij de weg voor Napoleon tot Wilna beveiligden. Van de vroegere 1151 man was slechts een handjevol lanciers over.

¹⁵ Roulin — *Historique des corps d'infanterie ayant porté le No 125*. Jacob, Orléans (1890).

¹⁶ Zie ⁸, blz. 310, en ⁵, blz. 81 en 88.

Tijdens een bespreking van de maarschalken onder leiding van Murat te Kowno werd duidelijk, dat men niet eerder dan achter de Weichsel een nieuwe verdedigingslinie zou kunnen inrichten. Te Kowno vernam men ook het bericht van de Conventie van Tauroggen, waar generaal Yorck — commandant van de Pruisische troepen in het 10e Korps — eigenmachtig een overeenkomst had gesloten met de Russen en daarbij vrije aftocht had bedongen.

Slot

Van de eens zo majestueuze Grande Armée van circa 500.000 man bereikten minder dan 250.000 man Smolensk, terwijl bij Borodino nog nauwelijks 110.000 man van het hoofdleger beschikbaar waren. Van Moskou terug in Smolensk telde men minder 75.000 man. De „veilige” zijde van de Berezina werd bereikt door ongeveer 30.000 man, doch slechts 5000 militairen wisten ongedeerd het Russische grondgebied te verlaten.

In een van de plaatsen waar een sterk garnizoen was gelegerd — Stettin — bevonden zich de eerder daar achtergelaten bataljons van het 123e t/m 126e Regiment. De vesting stond onder bevel van generaal Grandeau d'Abancourt. De bezetting hield moedig stand, hoewel het verdrag van Poischwitz ervoor moest zorgen dat de verdedigers niet de hongerdood stierven. De soldaat Antonie Mulder, voltigeur bij het bataljon van het 124e Regiment, zou daarover o.a. schrijven:

*Wij hebben vier maanden moeten leven met een half pond brood en een pond paardevlees iedere dag. En toen de paarden waren opgegeten kregen wij ook de haver met dop en al, die wij door de grote honger zo rauw hebben moeten eten. Wij waren zeer verheugd als wij een hond of kat konden krijgen. Dit alles hebben wij met smaak gegeten en met meer smaak dan van vers koevlees, dat ik thuis heb genoten.*¹⁷

¹⁷ Ontleend aan negen brieven van Antonie Mulder (in mijn bezit). Hij was waarschijnlijk afkomstig uit Den Briel, en liep destijds van Den Briel naar Abbéville (depot 124e reg) en vandaar via het Kamp van Boulogne de route Brussel-Wessel-Maagdenburg-Stettin. Daar maakte hij het beleg mee tot 5 december 1813. Meldde zich voor dienstneming onder de Prins van Oranje. Liep van Stettin naar Deventer, alwaar hij heeft geholpen bij het beleg van die stad, die nog een Franse

Het beleg van Stettin duurde van 13 februari 1813 tot eind november 1813. Op 5 december 1813 verliet de bezetting de vesting. Van de Hollandse bataljons hadden 1400 man het beleg overleefd; zij keerden te voet naar huis terug.

Het zou te ver voeren hier de belevenissen van de andere Hollandse korpsen verder te volgen, volstaan moge worden met enkele uitspraken van Franse schrijvers die over de daden van de Hollanders in de Grande Armée hebben geoordeeld. Als eerste is dan het woord aan de schrijver van de geschiedenis van het 123e Regiment:

Nous pouvons cependant accepter pour frères d'armes et respecter comme aînés les officiers et les soldats du 1er Empire, qui nous ont donné l'exemple du dévouement et ont inscrit sur notre drapeau les noms glorieux de Polotsk 1812 et La Bérésina 1812.

De schrijver van de historie van het 125e Regiment bezetting had. Uit zijn voorlaatste brief: *Wij hebben veel honger en koude moeten lijden, doordat we 5 weken onder de blote hemel (winter 1813/14) hebben moeten slapen; ik loop genoegzaam naakt.*

ment zegt in zijn inleiding, dat het hem een eer is:

... de rendre hommage mérité à notre fidèle allié, qui a combattu à nos côtés, a partagé nos deuils comme nos triomphes, et s'est dévoué jusqu'au sacrifice.

Maarschalk Gouvion St.Cyr schreef ten slotte in zijn memoires:

On doit rendre justice au courage et à la bravoure avec lesquels les militaires de ces différentes nations (Espagnols, Portugais, Romains, Florentins, Napolitains, Hollandais, Illyriens, Croates et Suisses) ont combattu dans nos rangs et partagé nos privations.

Een zichtbare uiting van dat gunstige oordeel is wellicht geweest de heroprichting in 1870 in Frankrijk van het 123e t/m 126e Regiment Infanterie. De vaandelopschriften van die regimenten herinneren zeer terecht aan de krijgsverrichtingen van de Hollanders onder keizer Napoleon I.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

Sociale verdediging: een dagdroom

R. Kreutzer

journalist

De aandacht voor alternatieve veiligheidsstrategieën is recht evenredig met de groeiende kritiek op de huidige defensiepolitiek. Vooral de (nucleaire) afschrikkingspolitiek moet het ontgelden, zoals bij prof. H. Tromp, die trendgevoelig vaststelt dat deze politiek „zonder meer onjuist” is.¹ Vaak is dit niet meer dan een geloofsartikel, waarbij de ontwikkelde alternatieven vooral iets zeggen over wat de auteur denkt van het huidige beleid. *Het moet anders* wordt leidraad; *hoe* is vers twee. Van alle op papier uitgezette „nieuwe wegen,” is de *sociale verdediging* wel de radicaalste verwerping van het gangbare militaire denken.

Definitie

De belangrijkste auteurs over sociale verdediging (Sharp, Roberts, Ebert en Galtung) hebben zich helaas niet kunnen verenigen op een omschrijving van hun studieobject. De meest geciteerde definitie is die van Adam Roberts, die

Van tijd tot tijd wordt ten onzent in politieke kringen wel gepleit voor een ook door de publiciteitsmedia vaak rooskleurig afgeschilderd veiligheidsbeleid dat met minimale kosten zou kunnen worden gerealiseerd. Voorstanders betogen dat zo'n alternatief doeltreffender is dan de vigerende afschrikkingsstrategie, tegenstanders betitelen het als „wishful thinking” — zo niet erger — en achten de prijs zeer hoog: verlies van alle waarden die dienen te worden verdedigd. Het nevenstaande artikel behelst een kritische beschouwing van dat aanbevolen alternatief dat men de naam gaf van „sociale verdediging”. De auteur, afgestudeerd als niet-westers socioloog met specialisatie internationale betrekkingen, is als redacteur werkzaam op de centrale redactie van de Haagse GPD (Gemeenschappelijke Pers Dienst) waar hij zich onder meer bezighoudt met internationale defensievraagstukken. In zijn artikel draagt hij zeer bruikbare argumenten aan voor verantwoorde discussies ter zake.

ook is gevolgd door de in 1977 van regeringswege ingestelde „Begeleidingsgroep inzake het onderzoek op het gebied van geweldloze conflictoplossing”. Roberts zegt dat sociale verdediging (civilian defense) is:

... een nationaal defensiebeleid, gericht tegen interne en externe bedreigingen, zoals staatsgrepen respectievelijk militaire invasies, waarbij de bevolking zich op niet-gewelddadige wijze verzet. Het doel is zulke pogingen af te schrikken of schipbreuk te doen lijden; niet door de tegenstander eenvoudigweg van gedachten te doen veranderen, maar door die pogingen onmogelijk te maken met behulp van massale en selectieve niet-samenwerking en verzet van de bevolking. (. . .) Sociale verdediging is de aanpassing en toepassing van de techniek van niet-gewelddadige actie om een voorbereid nationaal defensiebeleid te ontwikkelen als praktisch alternatief voor militaire defensie en nucleaire afschrikking.²

Sociale verdediging wil een volledige vervanging zijn voor militaire defensie. Prof. Th. Ebert heeft dit zelfs als voorwaarde geformuleerd: „Minimale voorwaarde voor de overgang van de defensie op sociale verdediging is, dat het land in kwestie met behulp van deze verdedigingsmethode in staat is *alle bedreigingen* van buiten en binnenuit effectief te weerstaan”.³ (Cursivering van mij - RK).

¹ H. Tromp — *Sociale verdediging* (voorwoord). Xeno, Groningen (1979)6.

² Citaat uit: *Rapport van de Begeleidingsgroep inzake het onderzoek op het gebied van geweldloze conflictoplossing*, dl 1. Staatsuitgeverij, Den Haag (1980).

³ Th. Ebert — *Grundzüge der Strategie der sozialen Verteidigung* (1969); in: K. Koch — *Sociale verdediging, een kritische literatuurbeschuwing*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1982). Overigens doet A. Roberts elders op dit punt een stapje terug; hij schrijft dat sociale verdediging geen „complete en totaal alternatief” kan zijn, maar toch ook niet mag worden gezien als louter „aanvulling” op militaire defensie (zie Koch, blz. 116).

Hetzelfde wordt verwoord door de Nederlandse ethicus dr. J. de Graaf in de opmerking dat sociale verdediging alleen als volwaardig alternatief geloofwaardig is.⁴

De voorstanders van sociale verdediging onderstrepen allen, dat het méér moet zijn dan een aanvulling op de bestaande defensie. Een combinatie van geweldloze en gewelddadige middelen wordt op principiële gronden afgewezen, en op grond van de veronderstelde doeltreffendheid van sociale verdediging. In dit artikel wordt dan ook voorbijgegaan aan de mogelijkheid elementen van sociale verdediging te combineren met militaire defensie.

In de praktijk behandelen de genoemde auteurs slechts een beperkt aantal potentiële bedreigingen. Typèrend is het betoog van Gene Sharp. In een artikel somt de Amerikaanse onderzoeker een aantal mogelijke vormen van agressie op, uiteenlopend van een massale nucleaire aanval tot terreurdaden.⁵ Vervolgens beperkt hij zich tot het verweer tegen twee vormen, namelijk een conventionele invasie en een staatsgreep.⁶

Ook andere auteurs beperken zich tot deze vormen van geweld, omdat al te gemakkelijk valt in te zien dat sociale verdediging niets zou kunnen uitrichten tegen bijvoorbeeld luchtbombardementen of een blokkade. Het achterliggende idee is immers dat de mogelijke agressor wordt ingeprent dat de bevolking niet zal meewerken aan de uitvoering van zijn plannen. Met andere woorden: alleen wanneer een aanvaller een doel voor ogen heeft waarbij een actieve samenwerking met de bevolking vereist is – bijvoorbeeld economische uitbuiting – zou van een dreigen met non-coöperatie een afschrikwekkende werking kunnen uitgaan. In alle andere gevallen (zoals militaire doortocht, gebiedsuitbreiding, roof van grondstoffen, of het verhinderen van aanvoer van vijandelijke troepen) is sociale verdediging bij voorbaat zonder uitwerking.

Sociale verdediging voldoet dus niet aan de door voorstanders zelf geformuleerde voorwaarden (citaat Ebert).

⁴ J. de Graaf – Ethisch gezien is het pacifisme het meest geloofwaardig. *NRC/Handelsblad* (1982)(24 mrt).

⁵ G. Sharp – Sociale verdediging: een optie voor West-Europa? in¹, blz. 27-52.

⁶ Dit artikel houdt zich bezig met verdediging tegen bedreigingen van buiten; de dreiging van een staatsgreep is voor Nederland absoluut niet actueel.

Met deze constatering zou kunnen worden volstaan, ware het niet dat naar mijn mening de conceptie van sociale verdediging in geval van bezetting, waarbij de medewerking van de bevolking wél gewenst is, evenzeer ineffectief is.

Middelen

Welke middelen behoren zoal tot het arsenaal van de sociale verdediging? Sharp zegt daarover:

Samenvattend kan sociale verdediging zich op drie manieren voltrekken. In de eerste plaats wordt getracht door het weigeren van samenwerking en het plegen van obstructie te voorkomen dat de aanvaller zijn doel bereikt. In de tweede plaats probeert men door vast te houden aan geweldloze verzetsvormen problemen te scheppen aan het thuisfront van de aanvaller. Tevens plaatst het uitblijven van gewelddadig verzet de militairen en overige ambtenaren van de onderdrukker voor morele dilemma's. Zij zouden hierdoor gedreven kunnen worden tot het slecht of geheel niet uitvoeren van opdrachten; zelfs muiterij is niet uitgesloten. In de derde plaats is sociale verdediging gericht op een maximale verwerving van internationale steun en op het uitlokken van diplomatieke en economische sancties tegen de andere partij. Het eerste punt (. . .) is verreweg het belangrijkste.⁷

Internationale steun veronderstelt het bestaan van bevriende machten die níet reeds militair zijn verslagen, landen dus die wél een militaire defensie in stand hielden. Het bestaan van niet verslagen bondgenoten bleek in de Tweede Wereldoorlog niet alleen bepalend voor de voortgang op het slagveld, maar tevens voor de stemming onder de bevolking en het (al dan niet geweldloze) verzet in de bezette landen. Werner Rings „Leven met de vijand”⁸ geeft een zeer gedetailleerd overzicht van de collaboratie en het verzet in Hitlers Europa. Het beeld dat daaruit opdoemt, is allerm minst hoopvol voor de opstelling van een door een militaire overmacht onderworpen bevolking: collaboratie was, zeker tot de slag bij Stalingrad, de overheersende trend in de bezette gebieden.

⁷ Zie⁵, blz. 49.

⁸ W. Rings – *Leven met de vijand*. Becht, Amsterdam (1981).

Wat betreft het bewerken van het *thuisfront van de bezetter*: hoe stelt men zich dat voor? Hoe denkt men de bevolking van de bezettende mogendheid te bereiken, van een bezet land uit? En in hoeverre zijn dictatoriaal geregeerde landen überhaupt gevoelig voor kritiek van buiten, en vinden acties voor vrijheid in die landen al niet evenzeer in vredetijd (kennelijk zonder succes) plaats? Meer vragen dan antwoorden.

Resten de directe acties tegen de bezettende macht, om deze de baten van bezetting te ontzeggen. Hier staan twee methoden ter beschikking: *overreding* en *niet-samenwerking*.

Voor de eerste, te weten de soldaten van de bezettende macht te bepraten, is voorwaarde dat er een gemeenschappelijke taal en waardenpatroon zijn. Een van de gesuggereerde acties is het houden van straatfeesten waarvoor ook de vijandelijke soldaten worden uitgenodigd.⁹

Dan komen wij bij de voor sociale verdediging belangrijkste methode: het weigeren van samenwerking met de bezettingsmacht. Het staat buiten kijf dat de bevolking, door stelselmatig iedere medewerking te weigeren, een moderne samenleving kan lam leggen.¹⁰ Maar treft de bevolking zichzelf daarmee niet veel harder dan een militaire macht, die zichzelf uit het moederland kan bevoorraden, of tot plundering kan overgaan? In hoeverre is zulk dreigen met collectieve zelfmoord geloofwaardig?

Nee, zegt Sharp dan ook, *totale non-coöperatie* kan ten hoogste een dag of wat worden volgehouden. Overwegend zal sprake moeten zijn van *selectief verzet*, om de schade voor de eigen bevolking te beperken.¹¹ Maar dat heeft zeker als bijwerking dat ook de schade voor de bezettende macht beperkt zal blijven. Dat wordt nog versterkt doordat — bij invoering van sociale verdediging — de acties van de bevolking moeten zijn *voorbereid*, zodat de aanvaller gedetailleerd op de hoogte zal zijn van wat hij aan weerstand kan verwachten.

Sharp beweert, dat door voorbereiding en training de effectiviteit van sociale verdediging „on-

getwijfeld met een veelvoud (zal) toenemen”.¹² Vanzelfsprekend is dat zeker niet. Het ontbreken van elk verrassingseffect geeft de bezetter de middelen in handen om, met behulp van gedoeseerde terreur, de bevolking te manipuleren en tot collaboratie te dwingen. Hij kan rustig afwachten tot men zich neerlegt bij de nieuwe machtsverhoudingen.

Martelaars

Over het probleem van terreur tegen de bevolking wordt door de voorstanders van sociale verdediging niets overtuigends te berde gebracht. Siccama constateert terecht dat de overeenkomst tussen de nucleaire afschrikkingpolitiek en sociale verdediging is dat in beide systemen de bevolking bewust onbeschermd wordt gehouden.¹³ Van de burgers wordt een ongeëvenaarde heldenmoed verlangd.

Sharp zegt daarover zonder omhaal:

*De onderdrukking kan wreed zijn. Verzetsmensen, gezin en vrienden kunnen worden gearresteerd, gemarteld en gedood. Aan hele bevolkingsgroepen kunnen voedsel, water of brandstof onthouden worden. Demonstranten, stakers en tegenwerkende ambtenaren kunnen worden doodgeschoten. Burgemeesters, raadsleden, leraren of geestelijken kunnen naar concentratiekampen worden gezonden. Mensen die in gijzeling zijn genomen om het verzet tegen te gaan, kunnen worden terechtgesteld (. . .) De verdedigers moeten zich niet laten verrassen door harde onderdrukking en wreedheden. Zij moeten ook dan hun verzet volhouden.*¹⁴

Elders noemt dezelfde auteur ook nog een voordeel van slachtoffers: zij „kunnen als „martelaars” worden gebruikt om het verzet te versterken en de tegenstander te isoleren”.¹⁵

Natuurlijk kunnen niet-gewelddadige acties van de bevolking onder bepaalde omstandigheden effectief zijn. Per slot van rekening is dat in onze maatschappij allang een geaccepteerd, en niet zelden succesvol, fenomeen. Maar daarbij zijn *groepen* van de bevolking actief tegen maatreg-

⁹ G. Sharp — *Sociale verdediging door burgers*. Sticht. Maatschappij en Krijgsmacht, Den Haag (1981/82)27.

¹⁰ In minder geïndustrialiseerde samenlevingen is de bevolking in het algemeen minder afhankelijk van het functioneren van de totale economie, maar daar ontbreekt evenzeer de hefboom om de bezetter iets te onthouden.

¹¹ Zie⁹, blz. 29-31.

¹² Zie⁵, blz. 45.

¹³ J. G. Siccama — *Militaire defensie en sociale verdediging*. NIVV, Den Haag (1978).

¹⁴ Zie⁹, blz. 19-20.

¹⁵ Zie⁵, blz. 47.

len van tamelijk ondergeschikt belang (vergeleken met bezetting), die door een *democratisch* bestuur zijn genomen. Sociale verdediging veronderstelt echter dat de *hele* bevolking het met blote handen opneemt tegen een ondemocratisch regime.

Sharp schrijft verder dat de betrokkenheid van de bevolking vrijwillig moet zijn.¹⁶ Ook de andere coryfeën gaan daarvan uit, om vervolgens in een even grote eensgezindheid te zwijgen over een antwoord op actieve collaborateurs of mensen die wél geweld willen gebruiken tegen de bezetter. Om van het passieve deel van de bevolking nog maar niet verder te spreken.

Ligt het werkelijk in de lijn der verwachting dat de burgers *en masse* tot de rijen der actievoerders zullen toetreden? Of dat de ambtenaren zullen weigeren de bezettersmacht op enigerlei wijze behulpzaam te zijn? Al te gemakkelijk wordt voorbijgegaan aan de ervaring dat collaboratie een hellend vlak is, waarbij het begin meestal erg onschuldig is. Waar wordt de grens getrokken, zonder mensen onnodig in gevaar te brengen, en wie stelt die grens bij in een acute crisissituatie?

Machtsbronnen

Het uitgangspunt van de redenering van Sharp is de gedachte dat regeerders voor hun macht afhankelijk zijn van de medewerking van hun onderdanen. Door niet langer bereid te zijn de regeerders de macht te laten uitoefenen (macht, die uiteindelijk door de onderdanen is „geleend”), kunnen die onderdanen op elk willekeurig moment besluiten de regeerders machteloos te maken. Zulks zonder dat geweld behoeft te worden toegepast. Koen Koch heeft deze „theorie” reeds grondig gekritiseerd. Hij schrijft onder meer:

Verwaarloosd wordt daarbij dat in de loop van het staatsvormingsproces een zo grote hoeveelheid machtsmiddelen is geaccumuleerd en geconcentreerd, dat een stopzetten van die steunverlening (van de zijde der onderdanen - RK) nauwelijks

¹⁶ Zie⁵; overigens maakt deze eis de effectiviteit bij dreigende staatsgrepen evenzeer uiterst twijfelachtig, want de situatie dat daarbij „het volk” staat tegenover een klein en geïsoleerd groepje generaals is immers verre van noodzakelijk (vgl. Chili, september 1973).

*het bestaande potentieel van de regeerder aantast. (. . .) Met behulp van het geaccumuleerde en geconcentreerde machts potentieel kan de regeerder omgekeerd zijn onderdanen wel tot politieke gehoorzaamheid dwingen. Het is naïef om daarbij alleen aan het gebruik van geweld of de dreiging daarmee te denken. Vooral de zogeheten verzorgingsstaat kent veel subtielere pressiemiddelen: grote delen van de bevolking zijn immers voor hun levensonderhoud meer direct van de regeerder afhankelijk dan omgekeerd.*¹⁷

Merkwaardig genoeg is nergens een discussie ontstaan over de vraag *wat moet worden verdedigd*. Al snel zou dan blijken dat dit voor sommige mensen de bestaande rechtsorde is, terwijl anderen sociale verdediging vooral zien als een middel om de maatschappij grondig te hervormen. Lezende door brochures en programma's van organisaties die in Nederland sociale verdediging propageren — PPR en PSP bijvoorbeeld — ontkomt men niet aan de indruk dat het vooral om het laatste gaat, en veel minder om de effectiefste manier van landsverdediging. Met een even wijde boog wordt om de vraag „tegen wie?” heen gelopen. Een grondige voorbereiding op sociale verdediging veronderstelt echter een collectief *vijandsdenken*, dat men juist bij de huidige voorstanders niet zal vinden. Sterker nog, zij zien het hebben van een vijandsbeeld als een van de *oorzaken* van oorlog.

Democratie

Sociale verdediging zou in direct verband staan met basisdemocratie. De genoemde auteurs pomen, zonder een schijn van bewijsvoering, met grote vanzelfsprekendheid dat het ene nauw is verbonden met het andere, alsof het gaat om bijna-synoniemen.

Aan de ene kant wordt betoogd dat sociale verdediging een goede coördinatie vereist en centrale leiding, aan de andere kant wordt gesteld dat zij niet verenigbaar is met een hiërarchie structuur. De mensen nemen immers „het heft in eigen handen”. Maar, zo kan men zich dan afvragen, komen de burgers dan overal automatisch tot dezelfde besluiten over actiemethoden,

¹⁷ K. Koch — Sociale verdediging: een alternatief voor militaire defensie? in: J. de Vree (red) — *Oorlog en vrede*. Samson, Alphen/Rijn (1982)206-208.

enz.? Een bezetter krijgt het nòg gemakkelijker wanneer hij regionale verschillen kan uitbuiten. Opnieuw: vragen, vragen, vragen.

De conceptie van sociale verdediging, zoals die uit de huidige literatuur kan worden gedestilleerd, rammelt aan alle kanten. Ze is maar onder zeer bepaalde omstandigheden toepasbaar, en zelfs dan nog uiterst ineffectief. Gevolg: het oorlogsgevaar zou door invoering van een dergelijk systeem duizelingwekkend toenemen. Agressie zou weer calculeerbaar worden, en tegen zeer geringe kosten ook lonend. Dàt kan niet de bedoeling zijn van veiligheidspolitiek.

Meer onderzoek?

Toch maar meer onderzoek? In de trant van „baat het niet, dan schaadt het niet”? Zelfs dàt is de vraag, want dan wordt immers de schijn opgehouden van het bestaan van een alternatief, dat dan nog wat zou moeten worden „uitgewerkt”. De bestaande literatuur biedt echter geen enkel aanknopingspunt voor serieus verder onderzoek. Waarom dan niet tijd, geld en moeite besteden aan onderzoek dat wèl tot resultaten kan leiden?

De regering heeft in een brief van 20 augustus 1982 laten weten dat een beperkt budget van f 350.000 voor verder onderzoek beschikbaar is. Dit na een verzoek van de eerder genoemde „Begeleidingsgroep” om een bedrag dat tienmaal zo hoog was. Die „Begeleidingsgroep” inzake het onderzoek op het gebied van geweldloze conflictoplossing” is in 1977 opgericht om te voldoen aan een (door toedoen van de PPR) in de Ontwapeningsnota (1975) opgenomen belofte.

Inmiddels is die „Begeleidingsgroep” vrijwel onopgemerkt ter ziele gegaan. Slechts Hervormd Nederland bood de verontwaardigde ex-voorzitter prof. J. Niezing ruimte voor zijn klaagzang: „Hoe sociale verdediging in Nederland wordt gesaboteerd” luidt de schreeuwerige kop.¹⁸ Verder bleef het vroegtijdig schipbreuk lijden van de onderneming voor het volk verborgen.

Zo ook het feit dat een nieuwe projectgroep sociale verdediging zal worden ingesteld, met „een sterke nadruk op wetenschappelijke deskundigheid”, zoals de brief van het kabinet aan de leden van de „Begeleidingsgroep” het stelt. Verder uit die brief: allereerst dient onderzoek te worden verricht naar de vraag of maatregelen op het gebied van sociale verdediging relevant zijn voor Nederland. Dat onderzoek zal drie jaar duren . . . en waarschijnlijk opnieuw tot de slot-som leiden dat „meer onderzoek” geboden is. Wat zal de toekomst brengen voor sociale verdediging? Sharp:

*Mogelijk zal omstreeks 1990, misschien zelfs in het midden van de jaren '80, het eerste land officieel een sociale verdedigingscomponent toevoegen aan een overwegend militair beleid. Voorspellingen omtrent het tijdstip waarop het eerste land de volledige overgang naar een sociaal verdedigingssysteem zal hebben voltooid zullen minder betrouwbaar zijn, maar het zou omstreeks 2005 kunnen zijn.*¹⁹

Voor de sekte der sociale verdedigers ongetwijfeld een opkikker; voor praktischer lieden „de kroon op dagdromerij”.

¹⁸ *Herv. Nederland* (1982)(7 aug).

¹⁹ Zie⁹, blz. 47.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

De barre tocht van een Indiaas bataljon door Borneo

J. J. Nortier

kolonel der infanterie b.d.

De Westerse mogendheden begonnen de oorlog tegen Japan met ongelooflijk optimistische verwachtingen. Ondanks jarenlange agressie in China wensten zij niet te zien dat Japan een tegenstander was waarmee terdege rekening moest worden gehouden. Air vice-marshall Sir Robert Brooke-Popham, Commander in Chief Far East – hij werd op 27 december 1941 opgevolgd door luitenant-generaal Sir Henry Pownall – vond het Japanse leger niet meer dan „a bubble waiting to be pricked”. Tot diep in 1941 achtte men een oorlog met Japan nagenoeg onmogelijk. Door de economische sancties werd het Keizerrijk van zijn hulpbronnen beroofd en zou snel aan het einde van zijn krachten zijn; de Japanse strijdkrachten zouden beslist in het onmetelijke China vastlopen. Japan zou het wel uit zijn hoofd laten het machtige Engeland de oorlog te verklaren in de wetenschap dat ook de VS zich daarna niet onbetuigd konden laten. En mocht de oorlog onverhoopt toch uitbreken: hoe konden nu de Aziatische horden het opnemen tegen tienduizenden vastberaden Europeanen? De krombenige, bebrilde Japanners wisten met hun moderne oorlogsspeelgoed toch geen raad, zij sleepten zelfs in een modern vliegtuig hun middeleeuwse samoeraizwaarden mee. Het Land van de Rijzende Zon – wat een primitieve en achterlijke naam! – was totaal niet in staat, zowel logistiek als operationeel, de enorme afstanden in de Pacific te overbruggen. Zijn strijdkrachten zouden stellig op Malakka vastlopen. Het machtige Singapore bleef in elk geval wat het steeds was geweest: *onneembaar!*

Allesbehalve een zeepbel!

Malakka, Singapore en het uitgestrekte Nederlands-Indische gebied waren evenwel niet te verdedigen zonder lucht- en zeeoverwicht: op 8

Of deeds outshining stars, no word or voice remains . . .

(RUDYARD KIPLING)

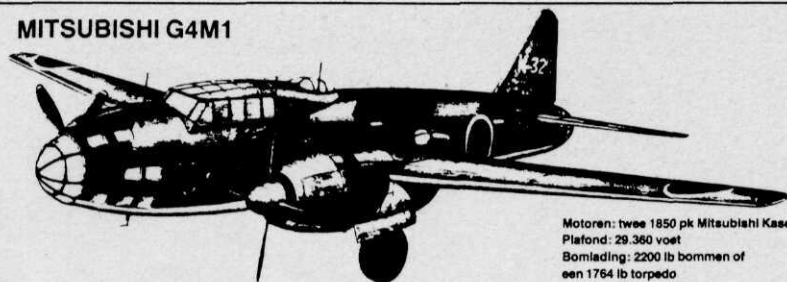
december 1941 landden de Japanners bij Kota Bahroe op Malakka en daarmee was de strijd om dat schiereiland in feite al beslist.

Wat Nederland betreft: het volk van „dominees en kruideniers” beschouwde het fenomeen oorlog als een bezigheid waarmee anderen zich maar onledig moesten houden. Zowel in Nederland als in Indië leidde de aanvaarde neutraliteitspolitiek tot de opvatting dat in geval van een aanval op ons Europese of koloniale grondgebied de grote mogendheden, uit eigenbelang, onherroepelijk zouden zijn genoodzaakt ons te steunen. Hoewel die mening, gezien onze beperkte mogelijkheden, niet onlogisch was, vergat men dat desondanks het brengen van offers voor de eigen vrijheid een eerste vereiste dient te blijven. Jarenlang had Nederland zijn defensie verwaarloosd. Veel te laat begon de opbouw van een moderne krijgsmacht. Omdat men altijd zeker kon zijn van buitenlandse hulp, had – zo meende men – de verdediging van Nederlands-

MITSUBISHI G4M1

Motoren: twee 1850 pk Mitsubishi Kasel
Plafond: 29.360 voet
Bomlading: 2200 lb bommen of
een 1764 lb torpedo

De „krombenige, bebrilde Aziaat” sleepte zelfs in een vliegtuig zijn „belachelijke samoeraizwaard” mee; voor de Japanner betekende het samoeraizwaard meer dan een wapen: het was een symbool. Officieren als de afgebeelde marinevlieger wisten met hun „moderne oorlogsspeelgoed” bijzonder goed om te gaan: bommenwerpers als de G4M1 (geallieerde code-naam „Betty”) vonden zonder moeite hun doelen; de Japanse strijdkrachten waren niet zeer modern, maar uitstekend voor hun gevechtstaak berekend

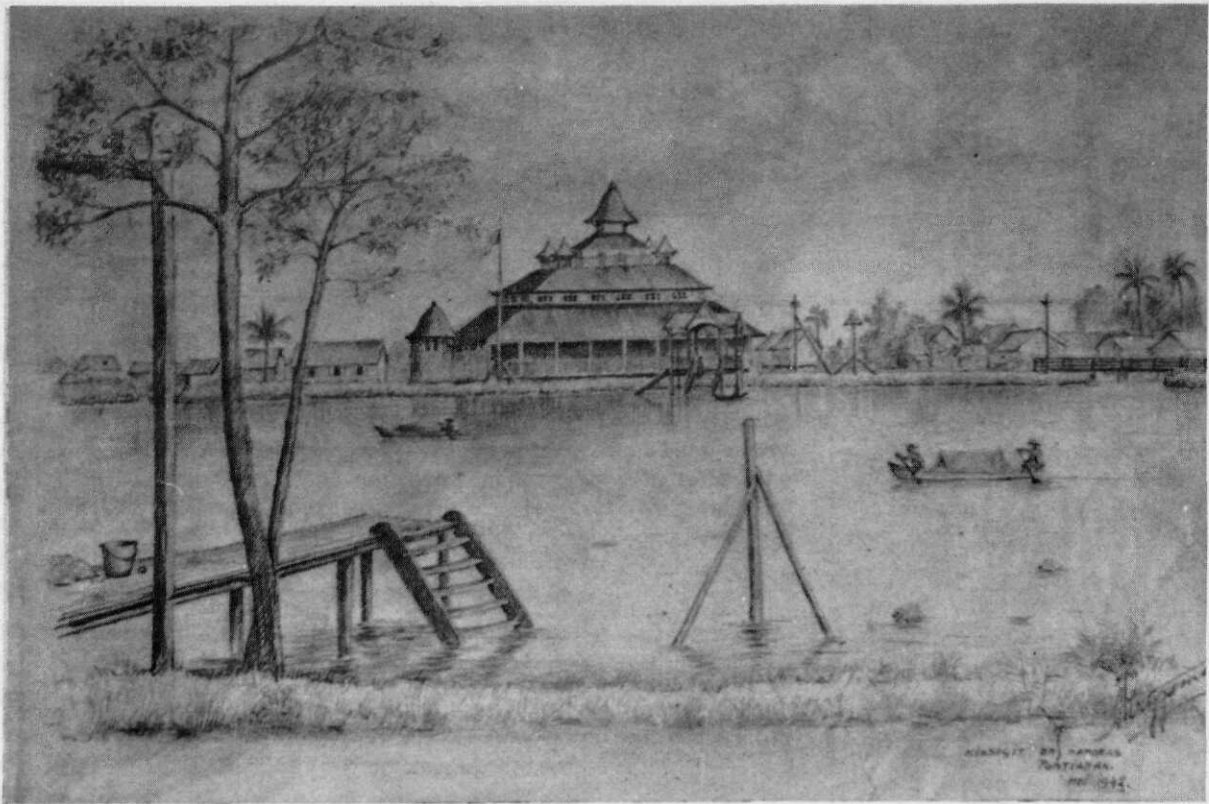
Indië uitsluitend rekening te houden met het afslaan van „coups de main” ofwel het vrijdelen van aanvallen met een beperkt doel – het veroveren van belangrijke hulpbronnen – door vijandelijke eenheden van een 4000 à 5000 man. Zolang Nederland zich staande hield tot voldoende geallieerde versterkingen waren aangekomen, was de zaak in orde. De operaties in het gebied buiten Java – de Buitengewesten – waren alleen bedoeld om de tijdige vernieling van belangrijke objecten te garanderen en daarbij

◀ Ambonense marechaussee uit de nadagen van de pacificatieperiode, naar een aquarel van Menno van Meeteren Brouwer. Tijdens en onmiddellijk na de vestiging van het Nederlandse gezag in de archipel stond het KNIL op het toppunt van zijn roem. De roemvolle pacificatie werd helaas een van de vele oorzaken van de geringe tegenstand in 1941/42. Het KNIL was in een dualistische rol terechtgekomen: eensdeels handhaver van de orde en rust en anderzijds strijdmacht tegen een buitenlandse vijand. Afgezien van de materiële achterstand zat men traditioneel en doctrinair zo vast aan de orde-en-rustrol dat er voor de tweede taak geen ruimte overbleef

meteen de nodige tijdwinst te leveren voor de aanvoer van versterkingen naar Java. Met geallieerde steun zou Java, precies als Singapore, een onneembaar bastion blijken.

Het KNIL (Koninklijk Nederlands Indisch Leger) zelf was een politieleger, ingesteld op het handhaven van de binnenlandse rust en nauwelijks geschikt voor de confrontatie met een buitenlandse vijand. Dat orde-en-rustleger werd midden in een reorganisatie – de overgang naar een moderne krijgsmacht – door de oorlog overvallen. De positie van het KNIL kwam overeen met die van een heremietkreeft, bezig van het ene slakkehuis in het andere te kruipen. Noch in Nederland noch in Indonesië had men enig benul van de eisen die een moderne oorlog stelt.

Het enorme eiland Borneo werd „verdedigd” door 2565 man in Engels Borneo en ca. 4700 man in het totale Nederlandse gebied. In Brits Borneo bevond zich de Sarfor (Sarawak Force), bestaande uit een Indiaas bataljon aangevuld met plaatselijke State Forces, in december 1941 onder bevel van luitenant-kolonel (later kolonel) C. M. Lane (MC). Het Indiase bataljon, 2/15 Punjab Regiment, vormde de kern van de Sarfor, de overige eenheden waren de Sarawak Coastal Marine Service, Sarawak Rangers, Sarawak Armed Police, en Sarawak Volunteer Force. De State Forces waren uitsluitend bestemd voor diensten in Sarawak. De Nederlandse Westerafdeling van Borneo, het gebied dat in deze episode het belangrijkste toneel was, werd verdedigd door het Garnizoensbataljon van de Westerafdeling van Borneo onder commando

van de territoriaal commandant, luitenant-kolonel D. P. F. Mars, wiens vredesstandplaats Pontianak was. De sterkte van dat garnizoensbataljon, inbegrepen stadswacht en dienstplichtig personeel, bedroeg ongeveer 1000 man.

De voorgeschiedenis van 2/15 Punjab

Na van 1928 tot 1932 te hebben deelgenomen aan operaties in Burma, keerde het Punjabibataljon naar India terug en deed van 1932 tot 1939 dienst aan de bekende North West Frontier. Via een kort verblijf op Malakka vertrok 2/15 Punjab detachementsgewijs van november 1940 af naar Sarawak, en begin mei 1941 was het gehele bataljon in Brits Borneo gearriveerd.

De Japanners landden op Borneo in december 1941. Na de gevechten op Engels gebied, waar de eenheid 10 officieren en 230 overigen aan doden of krijgsgevangenen verloor, stak het bataljon op 27 december 1941 bij Krokong de Engels-Nederlandse grens over. Op 26 december, voor het betreden van Nederlands gebied, werd het inheemse State-Forcepersoneel huiswaarts gezonden; de Engelse officieren van de State For-

Gezicht op Pontianak met missigiet en Kapoeasrivier; Pontianak, de hoofdplaats van de Westerafdeling, was de standplaats van de resident en de territoriaal commandant. De tekening (hier verkleind gereproduceerd) werd door sergeant A. Krijgsman in mei 1942 tijdens zijn krijgsgevangenschap gemaakt; Krijgsman wordt verschillende malen genoemd in: C. van Heekeren – Rode Zon boven Borneo, West Borneo 1942. Bert Bakker/Daamen nv, Den Haag (1968)

(foto SMG/KL)

ces wensten bij het Punjabibataljon te blijven. Daarmee was een einde gekomen aan het bestaan van Sarfor. Het 2/15 Punjab Regiment, nu minder dan 800 man sterk, trok alleen verder. Luitenant-kolonel D. P. F. Mars vermeldde in zijn verslag (Sectie Militaire Geschiedenis KL (SK) 8/5):

Op 29 december kwam 2/15 Punjab te Singkawang II (het vliegveld bij Sanggau – JN) aan. Door de zware regens was de terugtocht van de Punjabis zeer moeilijk verlopen. Velen waren blootsvoets en hadden gescheurde kleren aan, terwijl de honger op hun gezichten te lezen was.

Al het zware materieel had men moeten achterlaten. De bewapening bestond nu nog slechts uit

Leden van een Punjabiregiment in de uniformen van omstreeks 1935; links een „sepooy” (soldaat) in kha-ki, rechts een Sikh „subedar” (kapitein Viceroy Commissioned Officer (VCO)) in geklede tenue

Sikhs, een krijgshaftig ras, vormen nog steeds een belangrijk bestanddeel van het hedendaagse Indiase leger; deze sergeant draagt het uniform van rond 1950

603 geweren, 21 lichte mitrailleurs Bren, 2 lichte mitrailleurs Lewis, 2 Browning-mitrailleurs afkomstig van een neergestort Nederlands vliegtuig, 31 pistoolmitrailleurs Thompson, 31 revolvers, 54 handgranaten en – voor alle wapens in totaal – 53.000 patronen.

Een korte reorganisatieperiode volgde. Het bataljon beschikte over een zekere sterkte aan Engelse officieren met 783 VCO's (Viceroy Commissioned Officers) en IOR's (Indian Other Ranks), die werden verdeeld over een Staf/stafcompagnie, A-Compagnie (Sikhs) onder bevel van kapitein Fairbairn, B-Compagnie (Punjabi Mussulman) onder kapitein Chapman, C-Compagnie (Khattak) onder kapitein Temple en D-Compagnie (Jat) onder kapitein Crosland. Het G-Detachment van 19 IGH (Indian General Hospital) was gelukkig ook meegekomen; het geneeskundige detachement, onder bevel van majoor O'Donnel (IMS, Indian Medical Service), kon gedurende de gehele periode en onder uitzonderlijk moeilijke omstandigheden, zorgen voor een redelijke gezondheidstoestand.

Het bataljon kwam nu onder bevel van de Nederlandse territoriaal commandant, luitenant-kolonel Mars, helaas geen sterke persoonlijkheid. Volgens kolonel Lane heeft de bevelsver-

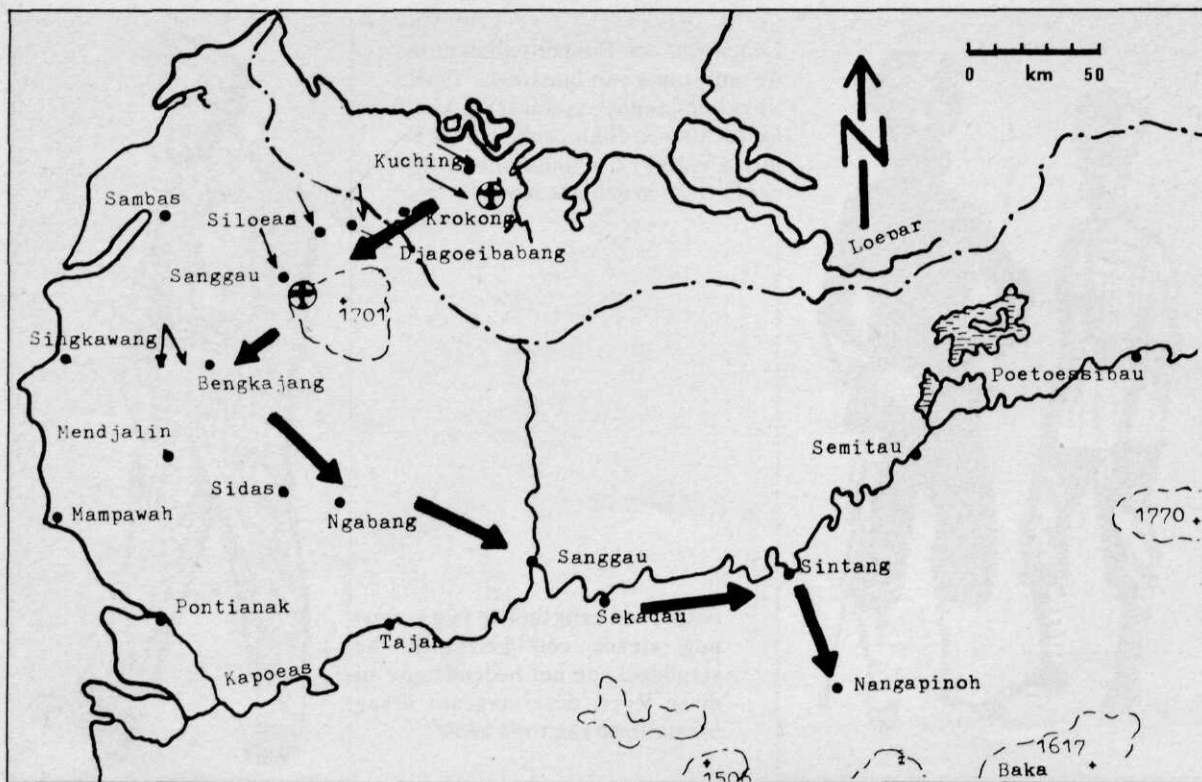
houding nooit goed gefunctioneerd. De Britsindische eenheid had twee bazen gekregen en

... as a result was receiving separate orders from both, sometimes involving in sending the same body of troops to two places simultaneously. (SK 8/17, Outline narrative of operations in Sarawak and Dutch West Borneo, 23 Dec 41-31 Mar 42, Combined Inter Services Historical Section, Defence Department Simla, Indian Command)

Na een aantal gevechten op Nederlands gebied, waarvan zeker mag worden gezegd dat het Indiase bataljon de spits afbeet¹, bevond 2/15 zich op 31 januari 1942 met twee compagnieën te Ngabang, een compagnie tussen Ngabang en Sanggau (aan de Kapoeas) en de stafcompagnie met de vierde compagnie te Sanggau zelf. Kolonel Lane had inmiddels wegens een zware malaria-aanval op 19 januari het commando moeten overdragen aan luitenant-kolonel G. R. Ross-Thompson.

Op 31 januari deelde deze plv bc aan de Nederlandse territoriaal commandant mee dat hij met zijn eenheid naar Zuid-Borneo wenste uit te wijken. Kolonel Lane schreef naar aanleiding daar-

¹ Voor de gevechten zie: De bezetting van West-Borneo. *Mars et Historia* (org. Ned. Ver. Mil. Historie) 16(1982).

van dat de munitievoorraad niet meer dan gemiddeld 60 schoten per geweer bedroeg, en 1 magazijn per lichte mitrailleur. Sinds het begin van januari hadden de troepen vrijwel uitsluitend geleefd op rijst die hoofdzakelijk uit de kampongs moest worden betrokken; de helft van de persoonlijke uitrusting was verloren gegaan, kleding en schoeisel waren totaal versleten. Het merendeel van de eenheid was sedert 25 december 1941 voortdurend in gevecht of in beweging geweest. Kolonel Lane zond een persoonlijke brief naar luitenant-kolonel Mars, waarin hij hem meldde dat het bataljon niet langer inzetbaar was. Hoewel daarmee de periode van gevechten werd afgesloten, stonden de Punjabi's nog vele bittere ervaringen en grote ontberingen te wachten.

Plannen voor een terugtocht naar Zuid-Borneo

Kolonel Lane hield – niet ten onrechte – al sinds begin januari 1942 rekening met een débâcle in West-Borneo. Zou de vijand daarenboven op de Westkust landen, dan was het vrijwel zeker afgelopen met elke effectieve tegenstand. Bij de uitvoering van een eventuele terugtocht was men van plan het bataljon over twee marsroutes

Het eerste deel van de tocht dwars door Borneo; de cijfers geven de hoogte van plaatselijke toppen in meters aan, de pijlen verwijzen naar de plaats van de gevechten. Enkele dagen na de gevechten bij de Penaring-pas (ten westen van Bengkajang, 28 januari 1942) achtte 2/15 Punjab Regiment de tijd gekomen om een eigen weg te gaan: te Nangapinoeh begon de lange mars door het oerwoud

Een (door Nederlanders gemaakte) kopie van de brief die kolonel Lane aan de territoriaal commandant, luitenant-kolonel Mars, schreef; het origineel bevindt zich als bijlage bij brief No 3 Geheim/Eigenhandig van 4 februari 1942, door Mars uit Sekaduu aan de Legercommandant KNIL gezonden (SK 8/11). Reserve tweede luitenant J. J. van Bommel in zijn verslag (SK 8/7) over het „incident of the firing at Sanggan” (moet zijn Sanggau): „... een reeds lang tevoren gekregen waarschuwing dat een motorboot met een tweetal leden van de Stadswacht Pontianak zou aankomen, was niet aan de Engelse officier doorgegeven, die het bevel voerde over de langs de rivier opgestelde Brits-Indische troepen. Deze hadden – een motorboot op de rivier ontwarende – het raadzaam geacht, onmiddellijk daarop het vuur te openen . . .” Eén man werd licht gewond. – De betekenis van de opmerking „Tr (anslation) of note by Col. Mars: – (enz.)” is niet meer na te gaan; mogelijk houdt zij verband met de suggestie van kolonel Lane, Nederlands of Maleis sprekenden bij de posten in te delen. – Het bijna onleesbare stempel luidt: Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel-HKKL Bureau-DC code/nr 8/11

Sekodou, 1 Feb 1942.

My dear Colonel,

From what I can gather from one or two of my senior Indian officers, whom I have known for many many years and are my trusted informants I am sure that, - owing to the severe losses in action both at Kuching and in the several rearguard action which my battalion has since fought, the men's morale is not high. Since September last year they have been living under most difficult conditions, and have worked extremely hard. I am extremely grateful for the help you have given us in provisions food, but as you know, the Indian food is much different. That I feel, also has had a bad effect as you can naturally understand. My battalion has now lost either killed or missing 5 British officers, 10 Indian officers and 370 Indian troops. The men feel, I am informed, that they are being given no rest. We have tried our best to help all we can, but I feel that you should be informed that it is my opinion that I don't think they will be able to endure much more. I think it will help a lot if the Dutch troops can hold positions with our men. It will increase the "esprit-de-corps" and give all confidence. I am sorry about the incident of the firing at Sanggan last night, but our men were deceived at Kuching by Japs dressed as civilians in ordinary boats. It will be better if some Dutch of Malay speaking troops are posted with our sentries, who can challenge boats at night. I'm afraid I still feel very weak after this malaria tropic and am sorry, I have not been able to help you. I hope you are fit. Another most disturbing fact is the very large number of sick men I have. This is also increasing daily.

My best wishes, Yours sincerely,

(w.g. Lane).

SEARCHED	
SERIALIZED	
INDEXED	
FILED	
FEB 11 1942	
CODE/NO. 8/11	

Tr. of note by Col. MARS:-

"This has always been the case and I cannot understand why Col. LANE writes this".

te verdelen. De colonnes moesten zich een weg zoeken naar respectievelijk Pangkalanboen en Sampit aan de zuidkust. Tijdens de stafbezoeken van kapitein Generale Staf D.C. Buurman van Vreeden van het AHK (Algemeen Hoofdkwartier) Bandoeng op 19 januari, en een Britse liaisonofficier uit de staf van generaal Sir Archibald P. Wavell op 24 en 25 januari had luitenant-kolonel Ross-Thompson als waarnemend commandant reeds naar voren gebracht dat verdere tegenstand in West-Borneo geen enkele zin had en aangedrongen op het overbrengen van 2/15 naar operatietonelen waar nuttig werk kon worden geleverd. Mocht de Zuidkust al door de vijand zijn bezet, dan zou het bataljon in groepen van vijftig man worden verdeeld en het binnenland intrekken om zich op de een of andere manier in leven te houden. GHQ-Far East werd van deze plannen op de hoogte gebracht. Op 14 januari vertrokken vijf officieren van de SVF (Sarawak Volunteer Force) uit Pontianak om het eerste deel van de marsweg tussen Bengkajang en Nangapinoh te verkennen.

Op 27 januari landde de vijand op de Westkust en na de gevechten bij de Penaring-pas (28 januari) leek de tijd gekomen tot uitvoering van de plannen over te gaan. Luitenant-kolonel Mars in zijn brief van 4 februari 1942 (SK 8/11):

... hoewel ik hun afraadde naar de Zuider en Oosterafdeling te trekken, in stede van in de richting Semitau (80 km noordoost van Sintang - JN) of Poetoessibau, teneinde aldaar het oprukken van de Japanners over de Batang Loepar (een rivier die in het Boven-Kapoeasgebergte ontspringt, door Sarawak stroomt en ten oosten van Kuching in zee uitmondt - JN) te belemmeren (. . .). De Engelsen sloegen echter mijn raad in de wind en zijn over Nangapinoh naar de Zuider en Oosterafdeling gegaan.

De adviseur volgde evenwel zelf zijn eigen advies niet op. De gegeven raad hield ook weinig rekening met de toestand van de troepen en de mogelijkheden in genoemde streken aan voedsel te komen, laat staan iets te ondernemen tegen een opmars in een voor de vijand in het geheel niet aantrekkelijke richting.

Commandant 2/15 vertrok op 31 januari per motorvoertuig naar Sekadou. Daar vond een laatste bespreking plaats met de vijf, twee weken

eerder uitgezonden, SVF-officieren, die het eerste deel van de route hadden verkend. Op diezelfde dag werden alle zieken en fysiek minder geschikt, met enig geneeskundig personeel, naar Poetoessibau afgevoerd. Van Heekeren geeft in zijn boek „Rode Zon boven Borneo, West Borneo 1942” (Bert Bakker/Daamen nv, Den Haag (1968)) aan dat hier ongeveer 40 Punjabis onder subedar Kalyan Singh Gupta (Indian Medical Service) aanwezig waren toen, op een van de eerste dagen van maart, controleur (bestuursambtenaar) H. C. van der Woerd door gedeserteerde, plunderende Indonesische militairen werd vermoord.

Voor het einde van 31 januari hadden de B- en D-Compagnie Ngabang verlaten. Op 1 februari trokken beide eenheden door Sekadou terwijl de C-Compagnie en de Stafcompagnie de rivierovergangen bij deze plaats beveiligden. A-Compagnie vormde de achterhoede, en het gehele bataljon marcheerde naar Nangapinoh waar het op 3 februari aankwam.

Kolonel Lane, nauwelijks hersteld van zijn malaria, bevond zich op die tijd bij het geneeskundig detachement te Nangapinoh. Op 3 februari landden twee vliegtuigen van de Koninklijke marine op de rivier bij Sintang. Lane vertrok per boot naar Sintang met de bedoeling naar Java te worden geëvacueerd. Helaas kwam hij pas op 5 februari te 0600 uur aan, precies 30 minuten nadat de marinevliegtuigen waren vertrokken. Ondanks herhaalde verzoeken aan het Britse HQ op Java verscheen daarna geen enkel toestel meer.

Het Punjabibataljon was inmiddels in twee colonnes van ongeveer gelijke sterkte verdeeld: de Westcolonne onder majoor F. G. Milligan (plaatsvervangend commandant 2/15), met een sterkte van 9 Engelse officieren, 8 VCO's en 334 overigen en de Oostcolonne onder luitenant-kolonel G. R. Ross-Thompson, bestaande uit 10 Engelse officieren, 5 VCO's en 349 overigen. Daarenboven werd een ploeg van twee officieren en vier overigen uitgezonden - de zogenaamde Blitz-party - met de opdracht zo snel mogelijk naar Sampit te gaan en vandaar op de een of andere manier berichten te zenden naar het GHQ op Java. Indien dat niet lukte, moest de Blitz-party hetzelfde trachten te doen uit Pangkalanboen. Bleek elke radioverbinding on-

Borneo, het land van wouden en rivieren. De illustratie geeft de Nederlandse benteng (versterking) weer te Sintang aan de Kapoeas, omstreeks 1880; op de rivier een schip van de Gouvernementsmarine. Het Punjabibataljon marcheerde van Sintang naar Nangapinoh, waar de lange mars begon (foto SMG/KL)

mogelijk, dan diende de ploeg per schip naar Java uit te wijken om de vermoedelijke verblijfplaats van 2/15 door te geven. Die Blitz-party vertrok op 3 februari en arriveerde op de 14e februari, na een reis die grotendeels per prauw kon worden gemaakt, op een paar kilometer ten noorden van Sampit. Daar ontdekte men dat de plaatselijke radioapparatuur twee dagen te voren reeds was vernield. De Blitz-party vertrok onmiddellijk naar Pangkalanboen en kwam daar op 19 februari aan, na een geforceerde mars van meer dan 150 km binnen vijf dagen. Uit Pangkalanboen kon een radiobericht naar Java worden gezonden. Toen vernam men ook dat de gegevens al 14 dagen eerder Java hadden bereikt met de vliegtuigen die kort na het vertrek van de party uit Sintang waren gestart . . .

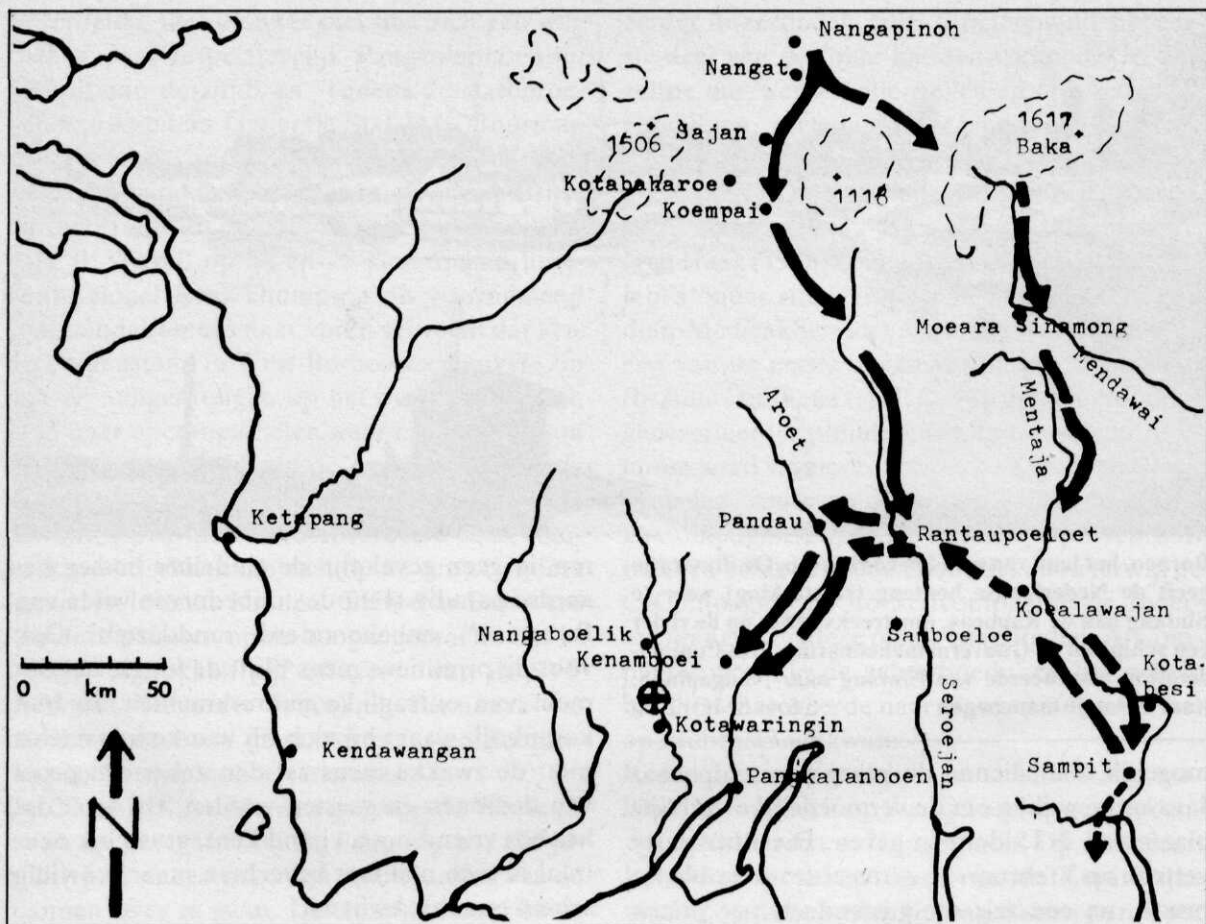
Het oerwoud, eindeloos en gruwelijk neutraal

Zelfs voor mensen die met de jungle vertrouwd zijn, blijft het oerbos een gebied vol onzekerheden en gevaren. De eenzaamheid, de majesteitlijke afstandelijkheid van de onbewogen natuur, en de uitwerking die dat alles zelfs op volkomen gezonde en goed gevoede mensen heeft, zijn moeilijk te beschrijven. In geen geval is het bos het lieflijke speelterrein van Tarzanachtige figu-

ren, in geen geval zijn de eindeloze bossen het aardse paradijs waar de „onbedorven wilde van Rousseau” onbekommerd ronddartelt. Ook voor de primitieve mens blijft de jungle het domein van ontzaglijke natuurkrachten. In hun koninkrijk waagt hij zich bij voorkeur 's nachts niet: de zwakke mens zal dan zeker een prooi van demonen en geesten worden. Hij weet dat het bos vriend noch vijand kent, gruwelijk neutraal is, zich niet laat bevechten maar vrijwillig schenkt wat het kwijt wil.

Het eiland Borneo — men zou evengoed van een continent kunnen spreken — heeft een oppervlakte van ruwweg 750.000 km². Het Indonesische deel, het vroegere Nederlandse gebied dus, beslaat ongeveer 534.000 km². Dat komt overeen met circa twintigmaal Nederland. In dat enorme land van wouden en rivieren voelt de mens zich als een zandkorrel in de ruimte. Het dun bevolkte en zwaar begroeide binnenland bezit slechts een schaars wegen- of padennet. De machtige rivieren vormen de voornaamste verkeersaders; van het centrale bergland in het hart van Borneo stromen zij in alle richtingen naar de kusten. De grootste „soengeis” zijn meestal tot zo'n 200 km van de monding bevaarbaar voor schepen tot 800 ton. Bijna alle rivieren hebben in de bovenloop stroomversnellingen. Het bevaren van de snelstromende waterwegen vereist evenveel kennis als het leven in de jungle.

Het bestaan van de mens wordt in deze streken teruggebracht tot zijn eenvoudigste vorm. Honger en ziekte liggen overal op de loer en alleen in

de weinige kampongs kan men zich van levensmiddelen voorzien. De jungle wemelt van het leven, maar zelden krijgt men eetbaar wild onder schot. Een uitgehongerde, uitgeputte en paniekerige mens heeft weinig kans het levend eraf te brengen.

Op 3 februari 1942 stond het gehele bataljon te Nangapinoh aangetreden. De commandant legde de bedoeling uit en gaf aan waarom de barre tocht noodzakelijk was geworden. De manschappen kregen te horen dat zieken onmogelijk konden worden meegevoerd. Zij zouden onderweg in de een of andere kampong moeten achterblijven, en het gebied was vrijwel onbewoond. Een mars vol gevaren wachtte. De voeding zou onvoldoende zijn, het terrein onherbergzaam en de Dajakse bevolking waarschijnlijk vijandig. Iedereen kreeg de vrije keus tussen blijven en ter plaatse krijgsgevangen worden gemaakt, of meetrekken. Het hele bataljon gaf te kennen aan de mars te willen deelnemen.

Op de ochtend van 4 februari vertrok luitenant-

De barre tocht van beide colonnes van Nangapinoh naar het zuiden; ondanks alle ontberingen hield men vol, maar helaas ging de hoop op ontsnapping niet in vervulling

kolonel Ross-Thompson met de Oostcolonne uit Nangapinoh langs nagenoeg dezelfde route die de Blitz-party had genomen. De Westcolonne van majoor Milligan ging op weg in de nacht van 5 op 6 februari.

De lotgevallen van de oostelijke colonne

Verdeeld over drie marsgroepen – C-Compagnie, D-Compagnie en een deel van de Stafcompagnie – bereikte de voorste groep op 13 februari de Mendawairivier. De voeding was ternauwernood toereikend geweest. In de weinige kampongs had men slechts hier en daar wat rijst kunnen kopen. Bij de Mendawai hield men drie dagen halt voor het bouwen van vloten. Op de 16e zakten de marsgroepen daarmee de moeilijk bevaarbare rivier af, die hier vele stroomversnel-

lingen en andere obstakels bezit. Persoonlijke ongevallen deden zich niet voor, echter gingen 51 geweren en 2 lichte mitrailleurs verloren.

Op 19 februari, iets bovenstrooms van Moeara Sinamong, kon Ross-Thompson de hand leggen op enkele prauwen waarmee de tocht werd voortgezet tot op ongeveer 20 km ten oosten van deze kampong. Terwijl de C-Compagnie een boot meesleepte, trok men over land door naar de Mentajarivier. Via deze rivier kwam de colonne zonder grote moeilijkheden op 20 februari te Koelawajan (ook wel Koala Kawajan genoemd). De drie marsgroepen bevonden zich nu op grote afstand van elkaar. Ross-Thompson arriveerde met de Stafcompagnie het eerst in Koelawajan. Hij ging onmiddellijk door naar Sampit waar hij op 1 maart aankwam. Na aankomst stuurde hij twee motorvaartuigen terug om de rest van de colonne op te halen. De D-Compagnie kreeg opdracht bij Kotabesi halt te houden. De Stafcompagnie en de C-Compagnie trokken verder tot aan de samenloop van rivieren ten zuiden van Sampit en kwamen daar op 6 maart aan. De volgende dag kreeg Ross-Thompson bericht dat de vijand op ongeveer 14 km stroomafwaarts was geland. Een peloton van de C-Compagnie werd op verkenning gezonden en kwam al spoedig onder hevig vuur. Ross-Thompson besloot op Sampit terug te trekken aangezien de bewapening en de munitievoorraad niet voldoende waren voor een gevecht van enige omvang. Deze mars van ongeveer 30 km langs – door de zware regens – moeilijk begaanbare paden bleek voor velen niet haalbaar. Na de uitputtende tocht door de jungle en de slechte voeding konden twee VCO's en 102 IOR's (op een totale sterkte van 191) het mars-tempo niet meer bijhouden. Zij werden tijdelijk ondergebracht in de woningen van inheemsen langs de marsweg. De rest van de groep vertrok in de nacht van 7 op 8 maart per motorboot in noordelijke richting. Te Kotabesi pikten zij de achtergelaten D-Compagnie op. Even ten noorden van Koelawajan moest de vermissing van opnieuw 30 IOR's worden geconstateerd. Van 11 tot 16 maart trok de colonne door de jungle naar Rantaupoeloet, waar zij op de 16e aankwam. Nu kreeg men de eerste berichten over de westelijke colonne en tevens de melding dat Nederlands-Indië had gecapituleerd. Te voet ging

het naar Pandau en ten slotte met prauwen naar Kenamboei, waar de colonne op 29 maart was verzameld.

De westelijke colonne

Majoor Milligan trok met drie marsgroepen – bestaande uit de A-Compagnie, B-Compagnie en de rest van de Stafcompagnie – van Nangapinoh naar Kenamboei. Hij ondervond daarbij nagenoeg dezelfde moeilijkheden als luitenant-kolonel Ross-Thompson; zijn af te leggen afstand was evenwel veel kleiner, zodat de westelijke colonne eerder het doel bereikte. Milligan marcheerde over land via Nangat, Sajan en Koempai naar de bovenloop van de Seroejanrivier. Vandaar zakte de colonne met vlotten de rivier af tot aan Rantaupoeloet. Vervolgens marcheerde zij naar Pandau; daar kon een aantal prauwen worden bemachtigd waarmee men op 24 februari te Kenamboei arriveerde. Deze tocht kostte vier doden: in de bovenloop van de Seroejan sloeg een vlot met vier Sikhs tegen een rotsblok te pletter en alle opvarenden verdronken.

Bent u kolonel Lane?

Kolonel Lane bevond zich op 25 februari met 6 Sikhs en in gezelschap van de controleur dr. L. N. van Asperen (afkomstig van Bengkajang en tevens reserve luitenant) te Kotabaharoe. Samen met enkele andere Nederlanders, waarbij ook de PTT-ambtenaar in militaire dienst S. J. Swart, besloot de groep in zuidelijke richting te trekken. Het doel was het vliegveld Kotawaringin waar Lane dacht zich weer bij zijn eenheid te kunnen voegen. Reserve eerste luitenant W. J. J. A. van den Bosch, een van de officieren te Kotawaringin², kreeg van het AHK Bandoeng opdracht kolonel Lane op te sporen. Op 7 maart vertrok hij per prauw van Kotawaringin in noordelijke richting. Volgens Van Heekeren schreef Van den Bosch:

Laat in de middag kwamen we in een kampong waar de rivier zich vertakte (dat zou Nangaboelik kunnen zijn, v. H.). Er was gelukkig een pasang-

² J. J. Nortier – De bezetting van Bandjermasin in februari 1942. *Mil. Spect.* 151(1982)(2)73.

grahan (de Indische versie van een hedendaags motel – JN) en ik besloot de nacht hier te blijven. Terwijl ik bij het laatste daglicht nog even naar de rivier was gaan kijken, zag ik een prauw met enkele roeiers wat onzekere bewegingen maken in de richting van het aanlegsteigertje. Voorzichtig nam ik mijn pistool in de hand en wachtte af. Even later kon ik het haarknoetje van een Sikh onderscheiden en ook een Europeaan in Engels uniform. Ik riep de groep aan: „Do you belong to colonel Lane's group?” Antwoord: „I am colonel Lane”... Een onverwachte ontmoeting maar vreugdevol. Na installatie in de pasanggrahan hebben we nog lange tijd zitten praten.

De volgende morgen voer het gezelschap de rivier af. In de middag maakte men contact met een motorvaartuig uit Kotawaringin en Lane vernam dat de capitulatie van Nederlands-Indië aanstaande was. Een enorme anticlimax na de ontmoeting van de vorige avond.

Een nieuwe opdracht voor het bataljon

Kort voor de aankomst van de westelijke colonne (24 februari) had een stafofficier van ABDACOM (American-British-Dutch-Australian Command van generaal Wavell, opgeheven 25 februari) nieuwe bevelen te Kotawaringin gebracht voor de verdediging van het vliegveld. De toenmalige commandant, kapitein W. C. A. van Beek – daarvoor behorende tot de territoriale staf van Bandjermasin – kreeg opdracht het komende Punjabibataljon bij de verdediging in te schakelen. De van Java gekomen stafofficier had verder meegedeeld dat evacuatie van het bataljon onmogelijk was. Het vliegveld diende zolang mogelijk te worden behouden. Werd die opdracht onuitvoerbaar, dan moest de bezetting zich in kleine groepen over het binnenland verspreiden om een guerrilla tegen de vijand te beginnen. In heel Nederlands-Indië werd de opdracht tot het voeren van een guerrilla nogal gemakkelijk gegeven zonder dat men zich realiseerde welke bijzondere eisen deze strijdwijze stelt.³

Majoor Milligan arriveerde op 20 februari, enkele dagen voor de aankomst van de hoofd-

macht. Naar aanleiding van de guerrilla-opdracht stuurde hij onmiddellijk een bericht naar Java. Hij gaf nadrukkelijk aan dat de tocht door Borneo reeds had bewezen dat de Punjabi's slechts in geringe mate en zeker niet voor onbeperkte tijd van het land konden leven. In die dagen was het vliegveld Samarinda II aan de Mahakam-rivier nog in Nederlandse handen. Vluchten van Samarinda II via Kotawaringin naar Java en omgekeerd waren nog mogelijk. Milligan verzocht toestemming naar Java te mogen vliegen om de situatie tot in bijzonderheden uit te leggen. Dat verzoek werd geweigerd.

Na de komst van de Punjabi's organiseerde men, in samenwerking met het ongeveer 250 man sterke Nederlandse garnizoen, de verdediging van Kenamboei/Kotawaringin met het zwaartepunt op het behoud van het vliegveld. Aangezien een vertrek van Borneo totaal uitgesloten was, werden plannen ontworpen voor een terugtocht naar Poetoessibau aan de Kapoeasrivier, zodra de vijand met sterke krachten in de omgeving zou landen.

Op 24 februari liep een schip met voorraden uit Java in Pangkalanboen binnen, waardoor de logistieke toestand van 2/15 aanmerkelijk verbeterde. Het werd zelfs mogelijk langs het eerste deel van de terugtochtsroute, tot aan Pandau, enkele depots aan te leggen. De binnengekomen voorraad gaf evenwel geen reden tot grote tevredenheid. Kolonel Lane in zijn verslag:

The Brens arrived with no magazines, the grenades with no detonators and part of the ammunition was for Dutch carbines (kaliber 6,5 mm – JN) instead of SMLE (Standard Small Magazine Lee Enfield, kaliber 7,7 mm – JN). The food was sufficient to last the force for about one month. Furniture for the furnishing of officers' quarters, men's messrooms and offices, however, was sent in full complement for double the force's strength on a peace basis.

Een dag na de komst van het bevoorradingschip werd ABDACOM opgeheven en daarna liep de bevelslijn uitsluitend via het AHK Bandoeeng.

De capitulatie

De troepen in Zuid-Borneo ontvingen op 8

³ J. J. Nortier – De kansloze guerrilla tegen de Japanners in Nederlands-Indië. *Mil. Spect.* 148(1979)(1)29.

maart de eerste informatie over een komende capitulatie in de vorm van een door luitenant-generaal H. ter Poorten, legercommandant KNIL, uitgegeven radiobericht. De dag daarop, in de vroege morgen van maandag 9 maart 1942, zond de NIROM (Nederlands Indische Radio Omroep) de bevelen betreffende een onvoorwaardelijke overgave uit. Majoor Milligan – zowel Lane als Ross-Thompson waren nog niet ter plaatse aangekomen – ging opnieuw na of een terugvallen op het binnenland enige zin had. Wapens en munitie waren op dat moment toch al nauwelijks in voldoende mate aanwezig, het binnenland bood geen mogelijkheden de troepen voor langere tijd in leven te houden, de bevolking zou geen welwillende houding tonen en zeker niet wanneer de Japanners een prijs op de hoofden van Britten of Nederlanders stelden. Derhalve werd besloten de capitulatie te aanvaarden. Alle militairen werden in de middag van 9 maart van de beslissing op de hoogte gebracht. Diezelfde avond kwam kolonel Lane aan en nam het commando weer op zich.

De volgende dagen was de capitulatie onderwerp van voortdurende discussie tussen Britse en Nederlandse officieren. Eerdere bevelen hadden namelijk aangegeven dat van een algehele overgave geen sprake mocht zijn. Elke commandant was gehouden tot het uiterste als geregelde strijdmacht te vechten en vervolgens tot een guerrilla over te gaan. Dat waren instructies die, begin maart, door de Nederlandse regering in ballingschap te Londen zonder veel kennis van zaken waren gegeven. Het leek niet onmo-

gelijk dat de NIROM-uitzending onder Japanse pressie had plaatsgevonden. Uiteindelijk bleef men bij het eerder genomen besluit. Op 13 maart ging een bericht naar de oostelijke colonne dat Ross-Thompson op 16 maart bereikte.

Op 31 maart was het gehele bataljon in de omgeving van Kenamboei verzameld in afwachting van de komst van de Japanners. Diezelfde dag verscheen een Japans schip bij Pangkalanboen (Koemai), waarna op 1 april de wapens werden overgedragen. De westelijke colonne vertrok op 3 april van Koemai en ging op 5 april te Tandjong Priok, bij Batavia, in krijgsgevangenschap. De laatste eenheden van de oostelijke colonne vertrokken op 7 april en kwamen in een kamp te Batavia terecht.

Uitzonderlijke prestatie

Na de gevechten in West-Borneo leverde 2/15 Punjab Regiment een uitzonderlijke prestatie door een mars te voltooien dwars door onbekend, schaars bevolkt en zwaar jungletterrein met slechts een flauwe verwachting dat aan het einde van die lange tocht de gehoopte ontsnapping een feit zou kunnen worden. Ondanks de enorme morele en fysieke moeilijkheden bleef het hechte onderdeelverband bestaan en hielden de Punjabi's hardnekkig vol. Kolonel Lane oordeelt dan ook terecht in zijn verslag:

... the endurance and determination of the men of both columns (. . .) especially those who were suffering from malaria and dysentery (. . .) was worthy of the highest praise.

Organisatieontwikkeling

Een panacee voor problemen rond OTAS-wijzigingen?

drs. J. G. P. Rous

majoor der intendance

In de afgelopen jaren is binnen de krijgsmacht een aantal organisatorische wijzigingen ingevoerd. De ene verandering ging aan ons voorbij zonder dat wij daarvan erg veel merkten, andere veranderingen gingen gepaard met nogal wat problemen die nu nog nawerken.

Over organisatieveranderingen, die effectiviteitsverbetering beogen door middel van structuurwijzigingen (OTAS-wijzigingen), bestaat een bepaalde zienswijze. Dit artikel is een pleidooi voor een andere zienswijze dan de voorgaans in de krijgsmachtpraktijk gehanteerde. Tevens wil deze bijdrage een uitdrukking zijn van mijn gevoel van onbehagen over de schijnbaar moeiteloze manier waarop binnen de krijgsmacht organisatieproblemen worden „opgelost” door middel van OTAS-wijzigingen.

Om te beginnen enkele citaten betreffende „organization development” (OD).

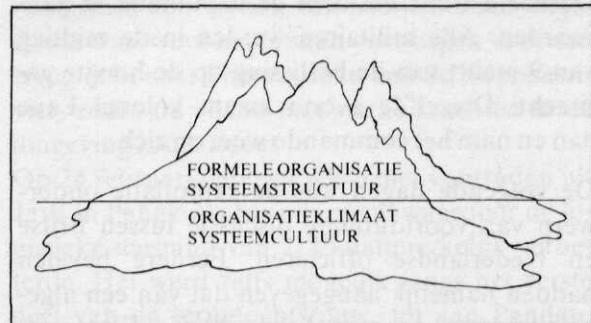
Organization development is necessary whenever our social institutions compete for survival under conditions of chronic change. (W. G. Bennis [3])

Organization development is a long range effort to improve an organization's problem solving processes through more effective management of the organization culture. (G. G. Alponder – *Personnel J.* (1974)(6))

O.D. does not threaten the military structure chain of command and authority, or military discipline. Rather O.D. seeks to enhance these traditional military organizational units by creating a more 'competent' organization – one that is both efficient and effective. (E. Sorenson – *Armed forces comptroller* (1982))

Deze vrij willekeurige greep uit de zeer overvloedige literatuur over OD wil ik afsluiten met een gedachte die French en Bell [1] ontwikkel-

den en die een duidelijk beeld geeft van het belang van OD en de consequenties van een organisatiewijziging die niet juist is uitgevoerd. Zij stellen de totale organisatie voor als een ijsberg, waarbij het zichtbare deel de organisatiestructuur representeert, en het veel grotere, onder water blijvende deel de organisatiecultuur (zie de schets). Het zichtbare deel is geen onderwerp

voor deze bijdrage. Wel is duidelijk dat het boven-watergedeelte onverbrekkelijk is verbonden met het onder-watergedeelte. Uit deze voorstellingswijze zijn enkele zaken af te leiden die onderwerp zullen zijn van dit artikel.

Allereerst kan het ene niet bestaan zonder het andere; veel belangrijker echter is mijns inziens de constatering dat de structuur behoort te worden gedragen door de cultuur, wil er sprake zijn van bovengenoemde eenheid.

De vergelijking doortrekkende, zou men in de tweede plaats kunnen zeggen dat de weersomstandigheden de bovenkant van de ijsberg slijpen in allerlei grillige vormen die voor iedereen zichtbaar zijn, terwijl het onzichtbare deel langzaam wordt veranderd door milieuveranderingen van de zee waarin de ijsberg drijft.

Tot slot zal het duidelijk zijn dat niet alleen de veranderingen in de structuur de cultuur beïnvloeden, maar veeleer de verandering van het milieu waarin de ijsberg drijft.

Waarom organisatieontwikkeling?

Bij de bestudering van de literatuur over organisatieontwikkeling valt het op dat vrijwel alle auteurs een opsomming geven van de onderliggende oorzaken die tot organisatieontwikkeling leiden. Zonder een opsomming per auteur te geven, volgen hieronder de meest in het oog springende factoren.

- Afbrokkeling van de relatie gezag—gehoorzaamheid, die vroeger de basis vormde van het ondernemingsbeleid.
- De nieuwe relatie behoort er een te zijn van wederzijds vertrouwen, begrip en het trachten overeenstemming te bereiken over de gemeenschappelijke gedragslijn.
- De organisatie staat meer dan voorheen bloot aan invloeden van buiten en dient daarmee rekening te houden.
- De potentiële werknemer is beter geschoold en mobieler in carrièremogelijkheid, doch minder verhuisbaar.
- De functies in de moderne onderneming vragen meer hersens en minder spierkracht, kenmerken zich echter ook vaak door eentonige herhaalbaarheid.
- De moderne mens ervaart werk anders dan vroeger; werken en vrije tijd worden onderling afruilbaar. Daardoor vragen zowel de werkmotivatie als de zinvolle vrijetijdsbesteding meer aandacht.
- De technologische „explosie” laat geschoolden van elk niveau zeer snel verouderen, waardoor „éducation permanente” geen mooie leuze is maar bittere noodzaak.
- Vergroting van de kennis heeft ertoe geleid dat in de laatste decennia meer technisch vernuft is ontwikkeld dan in de gehele geschiedenis daarvoor.
- De ontwikkeling in de communicatiemogelijkheden heeft niet alleen snel transport van mensen en materieel tot gevolg gehad, maar het ook mogelijk gemaakt mensen gemakkelijker te beïnvloeden met nieuwe ideeën.
- Vergaande specialisatie maakt de werknemer minder inzetbaar in andere functies.
- Persoonlijke behoeften, zoals zekerheid en zelfontplooiing van de werknemer, trekken een zware wissel op de organisatie.

– Ontverticaliseringstendensen in de organisatie geven aanleiding tot nieuwe gezagsverhoudingen.

– De menswetenschappen hebben zo'n hoge vlucht genomen dat de invloed daarvan op de organisatie niet meer te verwaarlozen is. De nieuwe visies op de mens in zijn werksituatie geven aanleiding tot veranderingen in de huidige, verouderde structuren.

Geconstateerd is dat de snelheid waarmee deze veranderingen plaatsvinden steeds toeneemt; daarom is aanpassing van de organisatie geen incidenteel iets maar een voortdurende zorg van de ondernemingsleiding, die de gehele organisatie aangaat. Om staande te blijven in deze stroomversnelling moet steeds intensiever op de toekomst worden geanticipeerd. Het enige instrument daarvoor is voortdurende systematische koerswijziging. De organisatieleiding heeft daaraan een voortdurende, niet te onderschatten, complexe taak.

Bovendien is in onze steeds ingewikkelder wordende maatschappij voor bijna elk probleem een reeks van oplossingen mogelijk. De ware leider kenmerkt zich door de juiste keuze uit de aangeboden alternatieven, en een adequate toepassing daarvan. De keuze zal moeten vallen op de voorlopige kwalitatief beste oplossing: een goede organisatiestructuur plus bijbehorende cultuur.

Schrijvers over organisatieontwikkeling menen dat organization development, mits goed toegepast, een mogelijke oplossing kan inhouden.

Definitie en karakteristieken van organisatieontwikkeling

Tot ongeveer 1960 werd vrijwel uitsluitend gesproken over „planned change”. Men bedoelde daarmee geplande sociale veranderingen. De sociaal-psycholoog Kurt Lewin heeft veel gedaan voor de ontwikkeling van groepsdynamica; hij stelde vast dat . . .

Behaviour is a function of the interdependence between a person and his environment; behaviour is a function of the total situation.

De fout die men maakte, was de redenering dat organisaties konden veranderen door het gedrag

of de houding van de leden van de organisatie te veranderen. Men hield daarbij geen rekening met de organisatiecultuur. Na 1960 komt men in de literatuur de term „organisatieontwikkeling” tegen als een verbeterde versie van de eerdere groepsdynamica.

Vele vooraanstaande auteurs hebben hun visie gegeven over OD, en allen hebben getracht dat fenomeen in een definitie samen te vatten. Veel eenstemmigheid is daarbij niet te constateren, hoewel bij vrijwel alle auteurs in de definitie de onderstaande punten in de een of andere vorm zijn verwerkt:

- een inspanning die de gehele organisatie betreft;
- er wordt gebruik gemaakt van de gedragswetenschappen;
- de organisatieleiding moet zich volledig inzetten en betrokken zijn bij de activiteiten;
- er moet een vorm van gerichte planning achter zitten;
- het hoofddoel is een verbeterde communicatie, interactie en probleemoplossend vermogen van de totale organisatie.

Voorname punten zijn naar mijn mening het beste terug te vinden in de definitie van Beckhard [2] die stelt:

Organisatieontwikkeling is een geplande, op de gehele organisatie betrekking hebbende en vanuit de top geregleerde poging om de effectiviteit en gezondheid van de organisatie te vergroten door middel van geplande interventies met betrekking tot de processen van de organisatie onder gebruikmaking van kennis uit de gedragswetenschappen.

Deze definitie dekt de ideale OD-idee, gericht op stimulering van het probleemoplossende vermogen van de gehele organisatie en strevende naar een meer open structuur. Wanneer zo'n OD-inspanning slechts zou zijn gericht op een beperkte kring in de organisatie, zou het effect ook beperkt en van tijdelijke aard zijn. De inspanning dient door de hele organisatie te worden ondersteund en is evenals „management by objectives” (MBO) een instelling van management en personeel, en geen managementtechniek.

Een ander misverstand is de idee dat OD synoniem is aan sensitivity- of T-group-training. Ook

is OD geen nieuwe loot aan de boom van managementvormen, of een middelmodel.

Bennis [3] geeft zijn mening als volgt weer.

The basic value underlying all O.D. theories and practice is that of choice through focused attention and through the collection and feedback of relevant data to relevant people, more choices become available and hence better decisions are made. That is essentially what O.D. is: an educational strategy employing the widest possible means of experience-based behaviour in order to achieve more and better organizational choices in a highly turbulent world.

Ten slotte geeft Beckhard [2] aan wat de – hieronder verkort weergegeven – karakteristieken zijn van succesvolle OD-inspanningen.

- Er is een goed voorbereid programma.
- De top is op de hoogte van, en voelt zich verbonden met het programma.
- De inspanning moet op het ondernemingsdoel zijn gericht.
- Het proces neemt veel tijd in beslag.
- Er is een grote actiegerichtheid.
- De nadruk ligt op verandering van attitudes en/of gedragingen.
- Het proces berust op leren door ervaring.
- Het is primair een groepsproces.

Methoden van organisatieontwikkeling

Het aantal interventiemethoden en technieken op het gebied van de organisatieontwikkeling is vrijwel even groot als het aantal auteurs dat zich met dit gebied van het management heeft beziggehouden. Sommige zijn relatief oud, andere zijn de kinderschoenen net ontgroeid. Eén ding hebben zij echter gemeen: zij zijn alle gericht op het geven van hulp bij het effectiever communiceren en samenwerken binnen de onderneming en met de omgeving.

De hulp die wordt gegeven, is nodig om de veranderingsprocessen naar grotere effectiviteit binnen goede banen te houden en een zo hoog mogelijk rendement te verkrijgen van het veranderingsproces.

Om nu enige orde te scheppen in dit woud van methoden wil ik teruggrijpen naar het reeds ge-

geven ijsbergvoorbeeld in het begin van dit artikel (zie de schets aldaar), waarbij ik overigens niet de pretentie heb origineel te zijn; deze presentatiemethode werd immers reeds gebruikt door Selfridge en Sokolik [4].

In dat ijsbergvoorbeeld dan bevindt zich boven de horizontale lijn het open, en daaronder het gesloten deel van de organisatie. In het *open deel* bevinden zich de voor iedereen waarneembare, rationeel tot stand gekomen facetten die zijn gericht op de operationele taak van de onderneming:

- organisatiestructuur;
- functienamen en -omschrijvingen;
- gezagsverhoudingen (formeel);
- hiërarchieke niveaus;
- strategische doelstellingen;
- werkwijze en beleid;
- planning en infosystemen;
- personeelsbeheer;
- produktiviteitsmeting (fysisch).

In het *gesloten deel* daarentegen bevinden zich de verborgen, op emotionele wijze afgeleide facetten die zijn gericht op het organisatieklimaat en de sociale en psychologische aspecten van de organisatie:

- persoonlijke visies op de onderneming;
- interpersonele, groeps- en afdelingsrelaties;
- normen en waarden;
- vertrouwen in de organisatie;
- rol perceptie en waarderingssystemen;
- emoties, gevoelens en verlangens;
- affectieve relaties tussen chefs en ondergeschikten;
- „human resource accounting measurements”.

Op beide delen grijpen de tien onderscheiden interventietechnieken aan die hierna aan de orde zullen komen. Naarmate de interventietechniek aangrijpt op een lager niveau van de hierboven opgesomde facetten, neemt de invloed van het open deel af en die van het gesloten deel toe. Bovendien neemt, zoals hierna te bespreken, de indringendheid van die interventies toe naarmate het ranggetal daarvan hoger is.

Selfridge en Sokolik zeggen over het niveau waar wordt aangegrepen:

We do not mean to imply that effective change intervention within the process dimension will be of greater importance to organizational change than one within the structural dimension. No organization can be materially improved unless individuals (both in their involvement with the task and in their process interactions with each other) are consciously changed and developed where they are. Interventions undertaken within the structural dimension generally are less complex and easier to sustain. This suggests again the limited depth of behavioral confrontation in interventions focused upon change in formal job assignments.

Alvorens nu de diverse interventietechnieken te bespreken, wil ik eerst ingaan op de functie van de OD-specialist en zijn relatie tot de organisatie.

Organisatieontwikkelingsaspecten worden over het algemeen behandeld door specialisten die kennis hebben van gedragswetenschappen, organisatiepsychologie, organisatietheorie en management. Die specialisten, of change agents, kunnen worden ingedeeld in de volgende drie categorieën.

- Change agents van buiten de organisatie.
- Change agents van binnen de organisatie, maar buiten het terrein waar hun advies wordt gevraagd.
- Change agents van zowel binnen de organisatie als op eigen terrein.

De voordelen van een interne deskundige zijn o.a. de volgende.

- Hij kent het jargon van de organisatie en is ingevoerd in de proceduces, het beleid, de cultuur, enz.
- Hij is minder kostbaar dan een van buiten de organisatie komende adviseur.
- Hij kent veelal de probleemgebieden en heeft minder onderzoek vooraf nodig.

Daarentegen zijn er de volgende nadelen.

- Hij kan een gedeelte van het probleem zijn.
- Hij ziet door de bomen het bos niet.
- Hij wordt beloond en gestraft door de organisatie die hij zelf probeert te veranderen, en hij is dus niet onafhankelijk.

De adviesstijl ten opzichte van de organisatie

Adviesstijl	Type gedrag	Vereiste vaardigheid
„Expert“-rol	<ul style="list-style-type: none"> – doet intern dominerend mee – plant het gehele proces van organisatieverandering – schrijft adviezen voor – geeft blauwdrukken – geeft beleidscriteria, beleidslijnen aan 	<ul style="list-style-type: none"> – specialistische kennis van het op te lossen organisatieprobleem
„Coöperatie“-rol	<ul style="list-style-type: none"> – helpt bij oplossingen: stuurt – laat nieuwe wegen zien – draagt nieuwe ideeën aan – doet onderzoek samen met de organisatie – verzamelt gegevens 	<ul style="list-style-type: none"> – kennis van schemata om de verschijnselen te ordenen, problemen te diagnostiseren en te analyseren, organisatieonderwerpen te maken, of te ordenen – didactische bekwaamheid om deze schemata aan anderen over te dragen
„Begeleidende, katalyserende“-rol	<ul style="list-style-type: none"> – stelt lastige en kritische vragen – interpreteert – spiegelt en verheldert – luistert – is outsider 	<ul style="list-style-type: none"> – inzicht in kennis van de begeleiding van veranderingsprocessen – inzicht in de wijze waarop de organisatieproblemen zich voordoen in de ervaring van de betrokkenen, door middel van inleven of door eigen ervaring

– Door zijn organisatiegenoten wordt hij als spion gezien.

Ook de adviesstijl ten opzichte van de organisatie is van belang. In „De Accountant“ van maart 1976 [5] staat een en ander schematisch weergegeven, zoals de hierbij afgedrukte, iets anders opgezette, tabel laat zien.

Over wie er nu als adviseurs moeten worden aangetrokken, merken Fordyce en Weil [6] het volgende op.

The third party in organization development is often called in by a group to help it explore its everyday conduct and to assist it in defining how it wishes to change and how it will go about making the change. A second purpose is to guide the parties toward more self-sufficient behaviour in solving their problems, not to make them dependent on him for decision.

In het voorgaande zijn de probleemgebieden besproken waarop, en de specialisten met behulp waarvan, de OD-strategieën worden toegepast.

Hierna wordt aandacht besteed aan de karakteristieken van de strategieën die door OD-specialisten worden gebruikt.

1. De organisatiestructuur

Het doel van dit soort interventies is volledig ge-

richt op een efficiëntere organisatiestructuur. Door middel van schuiven met functies en functionarissen tracht men probleempunten te elimineren. De onderliggende gedachte is dat de mens in de grote bedrijfsmachine een onderdeelje is dat zonder veel problemen kan worden vervangen. De nadruk ligt volledig op de technische bedrijfsvoering, en de psychologische aspecten van de mens in zijn werksituatie komen in het geheel niet aan bod. De ingevoerde wijzigingen komen dan ook alleen tot uitdrukking in het organigram van de onderneming en mogelijk in hogere produktieresultaten.

2. Functioneel beleid

Dit type interventies is vaak een logisch gevolg van de voornoemde structurele interventie. Deze methode, die zoekt naar aanpassing van de planning en controle in de organisatie, is de eenvoudigste vorm van MBO, het zogenaamde „mechanistic MBO“, en is gebaseerd op een verouderde traditionele mensvisie zoals die spreekt uit de theorie X van D. McGregor. Wanneer ieder niveau doelstellingen heeft, kan de leiding volgens het principe van „management by exception“ bij iedere afwijking van de gestelde norm ingrijpen en bijsturen. Ook bij deze interventiemethode is veel aandacht voor het functioneren van de organisatie, terwijl de mens nog steeds zeer matig en indirect erbij wordt betrokken.

3. *Personeelsbeleid en -beheer*

Hoewel bij deze methode de collectiviteit van de werknemers in het proces is betrokken, gaat het om meer effectiviteit en niet om de behoeften en gevoelens van de individuen. Het in de literatuur bekende „Reward and punishment mechanism” is een van de voorbeelden van deze technieken. De aandacht is nog steeds volledig gericht op de aard en effectiviteit van de procedures en het management van de menselijke hulpbronnen, onder de veronderstelling dat uniformiteit en eerlijkheid bij de behandeling van werknemers bijdragen tot een grotere produktiviteit. Kort samengevat: men verandert de omgeving, maar niet het werk.

4. *Verbeteringen in de taakuitvoering en waardering*

Op dit interventieniveau is alle aandacht gericht op een zo effectief mogelijke taakuitvoering. Alles lijkt op het zogenaamde „Scientific management” van F. W. Taylor c.s. en vooral technieken worden hier toegepast; tijd- en bewegingsstudies, communicatieverbetering, routing en lay-out zijn de voornaamste werktuigen van de OD-specialisten. Men gaat op dit niveau uit van de veronderstelling dat de mens produktiever werkt wanneer hij zich volledig en ongestoord aan zijn gespecialiseerde taak kan wijden.

Ook bij deze methode is MBO een mogelijkheid, aangezien de OD-specialist wegen zoekt om de uitvoering te verbeteren door middel van door de organisatie aanvaarde normen en doelen. De mens wordt wat meer betrokken bij de probleemoplossing, aangezien hij wordt geconsulteerd over taakuitvoering en normstelling. Hoofddoel van deze strategie is het scheppen van mogelijkheden om de werkuitsvoering te toetsen aan algemeen te stellen, althans uit managementoogpunt, aanvaardbare normen.

5. *Management development*

Bij deze methode, zowel als bij de voorgaande, is de OD-specialist „technisch” expert. Het onderwerp van zijn aandacht is deze keer de organisatieleiding, het management. Management development houdt in dat, onder begeleiding van de OD-specialist, het management wordt

getraind in managementtechnieken en een verbetering van het inzicht in o.a. communicatiepatronen, tijdgebruik, budgettering en probleemoplossing. Deze methode, halverwege het OD-continuüm, geeft wat meer kans aan de menswetenschappen aangezien hier motivatietheorie, leiderschapspatronen, waarderingssystemen en roltheorie aan de orde komen.

Deze OD-methode houdt overigens het gevaar in dat de perceptie van de cursist van het geboden partiële pakket op de cursus niet overeenstemt met de intentie van de OD-specialist. Worden de geleerde theorieën „thuis” verkeerd overgebracht, dan zijn de problemen slechts groter geworden in plaats van opgelost.

6. *Job enrichment, job enlargement*

Dat wij hier hebben te doen met een methode die in de ijsberg-vergelijking onder water zit, blijkt doordat het hoofddoel niet het werk is maar de mens die dat werk moet uitvoeren. Bij deze methode wordt onderzocht wat een bepaalde werknemer of groep werknemers aan emotionele behoeften heeft, om vervolgens de taak die moet worden uitgevoerd daaraan aan te passen. Ook kan de functie een bredere basis krijgen, waardoor zij uitdagender en dus bevredigender wordt.

De OD-specialist zal, alvorens aan taakverbreding of -verrijking te beginnen, een degelijk onderzoek moeten instellen naar de psychologische behoeften van de groep of het individu. Wanneer bekend is welke behoeften in de functie of taak kunnen worden bevredigd, zal men vervolgens de taak zo structureren dat de gezochte bevrediging in principe kan worden gegeven.

7. *Intergroup behaviour (gedrag tussen groepen)*

OD-methoden die zijn gericht op verandering van de gedragingen die al dan niet functioneel bijdragen tot de werkverhouding tussen groepen in het bedrijf, behoren tot deze zevende groep. Alle aandacht is gericht op tegenstellingen tussen groepen, zoals wel of geen coördinatie, samenwerking of competitie, communicatie of gebrek daaraan. Wanneer de groepen wordt duidelijk gemaakt dat er alleen valt te winnen met

samenwerking, zal dat mogelijk tot positieve resultaten leiden.

Voorbeelden van deze OD-interventietechnieken zijn het „managerial grid” van Blake en Mouton [7], de „confrontation meeting” van Beckhard en het „differentiation-integration concept” van Lawrence en Lorsch [8].

Bij al deze methoden zal de taak van de OD-specialist bestaan uit het identificeren en daarna gebruiken van de krachten, die de intergroeprelatie kunnen verstoren. Daarbij zal zijn aandacht voornamelijk uitgaan naar mogelijke conflictgronden tussen gespecialiseerden, en hij zal ervoor zorgen dat de voorheen aan onderlinge conflicten verspilde energie in het vervolg wordt gebruikt voor gezamenlijke ondernemingsdoelstellingen.

8. *Intragroup behaviour (gedrag binnen de groep)*

Deze OD-methode richt zich op verbetering van de interpersonele processen in de groep door met behulp van de leden van de groep tot samenhangender groepsgedrag te komen. De interventies van deze soort houden verband met o.a. gezamenlijk problemen oplossen, informeel gezag, groepsnormen en de onafhankelijkheid van de leden. Gewoonlijk wordt dit soort interventies aangeduid met namen als „team building”, „process analysis” en „action research”.

Methoden die hier worden gebruikt, komen neer op het gezamenlijk, met behulp van een specialist, de krachten ontdekken die kunnen bijdragen tot betere groepsprestaties. Belangrijk daarbij is dat de individuen hun eigen sterke punten door middel van de juiste data in het belang van de groep gebruiken. Wanneer de individuen in de groep hun kracht als team ontdekken, en dan worden gestuurd door een MBO-systeem dat door de hele organisatie wordt aanvaard, zal het resultaat van hoge kwaliteit zijn. Een dergelijk MBO-systeem is dan „organic”, in tegenstelling tot het eerder aangeduide „mechanistic MBO”.

9. *Non group behaviour (gedrag van mensen niet in groepsverband)*

Aangezien deze methode zich richt op verbetering van het persoonlijke zelfbewustzijn, moet

zij worden gezien in het kader van verdere OD-strategieën. Overigens houdt deze strategie het gevaar in dat het individu weliswaar bewuster zichzelf zal zien, maar het groeps- of ondernemingsbelang uit het oog verliest. De OD-specialist is in dit geval geen procesdeskundige, maar een specialist op het gebied van de mens en zijn gedachten en gevoelens. De specialist en de deelnemer aan deze bijeenkomst zullen elkaar moeten vertellen hoe zij bepaalde dingen voelen en ervaren, om zo elkaar en zichzelf te leren kennen.

Basis voor deze strategie is de veronderstelling dat inzicht in zichzelf en de persoonlijke psychologische ontwikkeling niet alleen voor de personen van belang is, maar ook voordelen heeft voor de organisatie. Een andere omschrijving van deze OD-strategie is „individual sensitivity training”.

10. *Family group behaviour*

Deze laatste interventiemethode is de omega in het OD-continuüm. De tot dusverre gepresenteerde opsomming van methoden is zeker niet limitatief, maar bedoeld als een opbouw van laag naar hoog, rekening houdende met de indringendheid van de interventie. De grote voorman van deze laatste methode, en nog steeds zeer actief op „Family-T group behaviour”-gebied, is ongetwijfeld Argyris, getuige zijn niet aflatende stroom publikaties over dit onderwerp in „the Journal of applied behaviour science”.

Interventies op dit niveau bieden de werknemer de mogelijkheid tot volwaardige interacties. De OD-specialist moet zijn groep begeleiden van „Ist” naar „Soll”, of van „wat is” naar „wat zou moeten zijn”. Anders gezegd: de groep moet uit de lethargie van de vastgeroeste patronen overschakelen naar effectief communiceren in ieder opzicht. Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat niet alleen het interventieniveau stijgt, maar ook het rendement voor zowel individuele leden van de organisatie als groepen van medewerkers en de gehele organisatie. De eisen, die daarbij aan de begeleidende specialist worden gesteld, worden daarbij ook steeds zwaarder.

L. E. Greiner [9] vat het voorgaande samen met twee stellingen die leiden tot een „succespad”

waarlangs goede organisatiewijzigingen verlopen:

– *Succesvolle veranderingen hangen samen met herverdeling van macht en bevoegdheden binnen de structuur van de organisatie.*

(Greiner verstaat onder macht de formele autoriteit en invloed die kenmerkend is voor de hoogste leiding binnen de onderneming, en onder herverdeling een aanzienlijke wijziging in de traditionele praktijken, die door de machtsstructuur worden gehanteerd bij het nemen van besluiten.)

– *Machtsherverdeling vindt plaats door het in ontwikkeling zetten van veranderingsprocessen. Dat impliceert dat die ontwikkeling van de gevestigde orde een reactie oproept die weer een nieuw proces initieert.*

Conclusie

Bij de bestudering van de aangehaalde OD-strategieën valt op dat de ene uit de andere voortkomt of kan voortkomen. Een goede OD-aanpak zal zich dan ook niet beperken tot één interventietechniek, maar worden uitgebreid tot de laatstgenoemde uit vorenstaande opsomming.

Wanneer de organisatie op een gegeven moment met een probleem zit, zal zij, na rijp intern beraad, een OD-specialist in de arm nemen. Deze zal een onderzoek instellen en samen met de leiding bepalen waar men moet beginnen. In eerste instantie zal het bestaande probleem worden opgelost, maar gaandeweg zal de procedure worden uitgebreid tot een hoger OD-niveau, aangezien de bedrijfsleiding tot de conclusie zal komen dat partiële aanpak is gedoemd tijdelijk te werken en nieuwe problemen zal opwerpen. Immers, wanneer men individuen of groepen van individuen op hun potentiële kracht attent maakt, zullen zij die kracht ook positief willen gebruiken.

Wanneer nu de ondernemingsstructuur en/of -cultuur daarvoor de ruimte niet bieden, zal dat de oorzaak kunnen zijn van mogelijke frustraties en kunnen die potentiële krachten ook negatief worden gebruikt. De organisatie is, wanneer zij eenmaal het OD-pad heeft betreden, welhaast gedwongen dat pad tot het „einde” toe te

bewandelen, wil er althans een gezond bedrijf blijven bestaan.

Het zij nogmaals gezegd dat succesvol veranderen van organisaties een continuproces is; de organisatie is immers een levend organisme dat constant invloeden ondervindt, zowel van binnenuit als van buitenaf. Niet reageren doet de organisatie veel kwaad, verkeerd reageren eveneens. De enig juiste methode is die via een proces van OD dat onder goede leiding wordt uitgevoerd.

Slotopmerkingen en eindconclusie

Bij het doorlezen van het voorgaande dringt zich de vergelijking op met een doe-het-zelver die zijn huis wil verbouwen. Eerst zal hij in tijdschriften gaan zoeken naar ideeën voor de indeling van het huis en de afzonderlijk te verbouwen details. Wanneer hij doende is met de uitvoering, blijkt vaak dat de diverse details niet op elkaar en op de bestaande situatie zijn afgestemd. De doe-het-zelver zal dan alsnog het advies van een deskundige, de architect of aannemer, gaan inwinnen om alles in de juiste verhouding te plaatsen.

Zo ook verschijnen de diverse organisatiestructuren in wetenschappelijke publikaties; zij kunnen derhalve door iedere bedrijfsleiding naar believen worden toegepast. Ook daar zal dan vaak blijken dat de structuurverandering niet is afgestemd op de mensen die erin moeten werken, met het gevolg dat alsnog de hulp van een OD-specialist of „change agent” zal worden ingeroepen.

Om de vergelijking met de doe-het-zelver nog even door te trekken: vaak komt het voor dat veranderingen aan een raam of deur consequenties hebben voor de erboven liggende balk, het omliggende metsel- en verwerk en de muurbekleding. Toepassing van een enkele techniek is vaak de inleiding tot andere.

Evenmin kan een enkele OD-techniek blijvend soelaas brengen; ook daarop wijst Greiner in zijn succespad. De beste OD-strategie is dan ook op de totale organisatie gericht, waarbij van het aangrijpingspunt af alle daaropvolgende interventies worden toegepast tot het einde van de reeks. ▽

Uit hetgeen in dit artikel te berde werd gebracht, kan samenvattend het volgende worden geconcludeerd.

Zonder te kort te doen aan de ontwikkelaars van nieuwe OTAS-(organisatie)vormen, zal het duidelijk zijn dat de „invoering” van een nieuwe OTAS niets, of nauwelijks iets, heeft te maken met de hier gepresenteerde OD-strategieën. De problemen die ontstaan wanneer een grote organisatiewijziging wordt uitgevoerd, zijn duidelijk herkenbaar in de diverse strategieën.

Vandaar dat naar mijn mening *OD een panacee*

kan zijn voor problemen rond organisatiewijzigingen, mits goed toegepast en door of onder leiding van deskundig personeel uitgevoerd.

Een organisatie van de grootte en complexiteit van de krijgsmacht heeft, zonder twijfel, de deskundigheid in huis die nodig is om OD-strategieën toe te passen. Veeleer ontbreekt het evenwel aan erkenning van die deskundigheid, alsmede aan de bereidheid de desbetreffende experts in te zetten op hun specialisme, waardoor vele organisatiewijzigingen aanmerkelijk soepeler zouden kunnen verlopen.

Literatuur

1. W. L. French en C. H. Bell — *Organization development. Behaviour of science intervention for organization improvement.* Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ (1973).
2. R. Beckhard — *Strategie en model van organisatieontwikkeling.* Samsom, Alphen/Rijn (1973).
3. W. G. Bennis — *Organization development, its nature origine and prospects.* Addison Wesley, Reading, Mass. (1969)16.
4. R. J. Selfridge and S. L. Sokolik — A comprehensive view of organization development. *M.S.U. Business topics* 23(1975)(1)46-61.
5. M. E. W. Weisfelt en C. R. A. de Jong — Wat is organisatieontwikkeling? *Accountant* (1976)(7)387/88.
6. J. K. Fordyce en R. Weil — *Managing with people.* Addison Wesley, Reading, Mass. (1971)20.
7. R. R. Blake en J. S. Mouton — *Building a dynamic corporation through grid organization development.* Addison Wesley, Reading, Mass. (1969).
8. P. R. Lawrence and J. W. Lorsch — *Organization and environment. Managing differentiation and integration.* Illinois.
9. L. E. Greiner — Patterns of organizational change. *Harvard Bus. Rev.* 45(1967)(3).

B DOEKEN

Contra de swastika, door Ch. L. J. F. Douw van der Krap, 320 blz., geïll. Uitg.: Van Holkema & Warendorf, Bussum, 1981. Prijs: f 39,50.

Voor het motiveren van de benoeming van ltz II Douw van der Krap tot ridder der 4e klasse der Militaire Willems-Orde in december 1949 moest een der langste mutaties worden opgesteld die ooit voor dat doel werden gebruikt.

Dat was bepaald geen wonder, want het relaas van zijn belevenissen in de Tweede Wereldoorlog vult niet minder dan 278 bladzijden van het boek dat hij nooit had willen schrijven maar dat na herhaalde aandrang toch tot stand kwam. Gelukkig, want hij zelf mag dan zijn verrichtingen beschouwen als van relatief ondergeschikt belang in een groter geheel, het lijdt geen twijfel of zij verdienen zeker aan een jongere generatie te worden overgeleverd.

De lezer kan, dank zij de autobiografische opzet van het boek, de schrijver op de voet volgen door de oorlogsjaren heen. De inleiding, waarin hij zeer in het kort een schets geeft van zijn jeugd, is precies voldoende voor een globale kennismaking met de hoofdperson en diens echtgenote en beide

zoontjes. Dat gezin arriveerde, na een gebruikelijke termijn van vier jaren in het toenmalige Nederlands Oost-Indië te hebben doorgebracht, een dag voor de Duitse inval in Polen weer in het vaderland. De mobilisatie van onze krijgsmacht die daarop volgde, leverde Douw van der Krap het commando op over een reeds meer dan zestig jaar oude kanonneerboot, die dienst deed bij de bewaking van een mijnenveld in de Zuidhollandse wateren. De lang verbeide en hoogst noodzakelijke revisie van die oorlogsbodem op een werf in Bolnes deed commandant en bemanning in de eerste week van mei 1940 in Rotterdam belanden . . . juist op tijd om daar nolens volens terecht te komen in een situatie waarin onversaagde mannen hard nodig waren.

Vrijwillig het bevel op zich genomen hebbende over een compagnie gemobiliseerd, en dus onervaren, marinepersoneel deed hij wat hij zag als de plicht van elke officier, onderofficier of ongegraderde, en zette zich volledig in voor de verdediging van Nederland en Oranje. De beschrijving van zijn aandeel in de gevechtshandelingen in en om Rotterdam is dermate sober dat de lezer allerm minst vermoedt dat daarin later een van de redenen werd gevonden voor zijn MWO: slechts een onbedoelde toespeling laat dat veronderstellen: na de capitulatie — die hem ten diepste schokte — weigerde hij de door de Duitsers geboden gelegenheid te benutten en zijn vrijlating te kopen met een loyaliteitsverklaring op erewoord, hoewel zijn superieuren daartoe aandrang op hem uitoefenden en hem betitelden als een doordrammerige Don Quichot, die nu „voor een MWO niet meer kon worden voorgedragen, omdat hij noch van beleid, noch van trouw in dezen deed blijken” (!). Die vastbeslotenheid, de vijand afbreuk te doen waar en wanneer dat maar mogelijk zou zijn, deed hem in krijgsgevangenschap belanden, samen met alle weigeraars van het eerste uur (drie generaals, drie subalterne landmacht officieren, zevenendertig officieren en twaalf cadetten van het KNIL, vijf officieren en een stoker-olieman van de marine).

Na een interimverblijf in Soest, waar de kampoudste maj Engles (KNIL) een uitstekende discipline handhaafde die het moreel ten goede kwam, ondernam Douw van der Krap zijn eerste ontsnappingspoging tijdens de treinreis

naar Juliusburg nabij de Poolse grens. Het mislukken daarvan was mede oorzaak dat hij met zijn lotgenoten werd overgebracht naar Sonderlager IV C dat in Colditz was gehuisvest. Maar ook daar lukte het de „reisvereniging” niet hem buiten dat onvrijwillige verblijf te brengen, hoewel — dat mag hier wel worden vermeld — het percentage geslaagde Nederlandse ontvluchtingen dat van de Engelsen overtrof!

In juni 1943 werd hij met het gros der later in krijgsgevangenschap gevoerde Nederlandse officieren verenigd in Stanislau. Het geeft wel te denken, dat de schrijver zich in dat verband niet uitspreekt over de houding van die grote groep, die immers aanvankelijk wel degelijk het gevraagde erewoord aan de vijand had gegeven: klaarblijkelijk heeft hij het overbodig geacht nogmaals zijn standpunt te herhalen dat hij aan het slot van de Rotterdamse episode reeds volkomen had duidelijk gemaakt. Overigens verliet hij die gemeenschap nog binnen dat zelfde jaar: na dertien mislukte ontsnappingspogingen slaagde de veertiende! Hoewel de Hongaarse grens dichtbij was, begaf hij zich met zijn collega Krui-mink op weg naar Polen; een week later bevonden zij zich in Warschau, waar het Poolse verzet — de *Armia Krajowa* — hen onder zijn hoede nam. Zijn voortreffelijk vervalste paspoort verspeelde hij echter enkele weken later, toen een eveneens uit krijgsgevangenschap ontvluchte Australische RAF-piloot, in wiens gezelschap hij door een Duitse officier werd gecontroleerd, de Duitser in de Weichsel stootte: dat daarbij gevallen paspoort was aanleiding dat de Gesta-

po de jacht op hem opende. Na enkele maanden ondergedoken te zijn geweest werd hij door de *Armia Krajowa* in contact gebracht met de directeur van de Philipsvestiging in Warschau, die hem niet alleen inwijdde in zijn plannen — medio 1944 — voor het redden van personeel en materieel van het Philipsconcern maar hem tevens erop voorbereidde dat de leiding van de vestiging geheel aan hem zou worden overgedragen zodra de Russen Warschau zouden bereiken: een geallieerde officier, geruggesteund door Londen, zou uiteraard een sterkere onderhandelingspositie kunnen innemen dan een directeur die in de Duitse oorlogsproductie was ingeschakeld geweest. Voor Douw van der Krap was het daarbij een pluspunt dat hij kort voordien afstand had genomen van de *Armia Krajowa*, die voornemens was openlijk in opstand te komen tegen de Duitsers en daarna desnoods ook de strijd aan te binden met de Russen als die het Poolse verzetsleger niet zouden erkennen; hij kon immers als Nederlandse officier bezwaarlijk metterdaad meevechten tegen een natie die officieel tot de geallieerden werd gerekend.

De in bloed gesmoorde opstand in Warschau, waarbij de Russen zich volslagen afzijdig bleven houden, leidde tot een overhaaste evacuatie van Philips' personeel, machines en instrumenten. Dat gaf Douw van der Krap de kans mee te reizen naar Nederland in plaats van zich, zoals oorspronkelijk zijn plan was geweest, aan te sluiten bij het Rode Leger: medio augustus bevond hij zich weer op vaderlandse bodem. Dat bleek andermaal precies op tijd om een nieuwe ontwikkeling in de strijd tegen de Duitsers bij te wonen: in Arnhem aansluiting gevonden hebbende bij de verzetsorganisatie LKP maakte hij eerst Dolle Dinsdag mee en kort nadien de luchtlandingen die uiteindelijk uitliepen op de liquidatie van het geallieerde bruggehoofd. Hij ondervond dat de Britten niet al te veel vertrouwen stelden in de Nederlandse illegaliteit, droeg zijn steentje desondanks bij tot het in

veiligheid brengen van verscheidene hunner die anders in krijgsgevangenschap zouden zijn geraakt, en kon ten slotte zijn hartewens in vervulling zien gaan toen een aantal achtergebleven airbornes in de nacht van 22 op 23 oktober samen met een door hemzelf geleide groep verzetslieden over de Rijn wist uit te breken naar de geallieerde linies. (Op dit punt wijkt het boek, dat die datum vermeldt, duidelijk af van het KB nr 70 van 17 december 1949 waar, in de mutatie voor de benoeming tot RMWO-4, staat aangegeven „de nacht van 21 op 22 October 1944“.)

De lezer, die tot zover is gevorderd, verbaast zich eigenlijk nog nauwelijks als hij leest dat de „security check“ van de schrijver niet veel meer dan een formaliteit bleek, doordat de Britse majoor die hem moest ondervragen... een oude vriend uit Colditz was die destijds van daar wist te ontsnappen, en die nu ook de reis naar Londen bespoedigde! Daar wachtte echter een teleurstelling: de Nederlandse marine bleek geen emplooi voor deze hardnekkige doorzetter; diens vertraagde Engelandvaart was evenwel niet vergeefs, want de Britse marine gaf hem de gelegenheid een praktische bijscholing te krijgen aan boord van een van haar schepen welks commandant hem, nadat noordoost-Nederland is bevrijd, in staat stelt zijn daar verblijvende gezin terug te zien. Merkwaardig is overigens wel, dat de schrijver het einde van de oorlog in Europa nagenoeg geen aandacht heeft waardig gekeurd. Een mogelijke reden daarvan kan wellicht zijn dat hij al in juli 1945 weer op weg moest, ditmaal naar zijn geboorteland waar de bevrijding van de Japanse bezetting nog moest worden verzekerd. Opnieuw werd hem daar om een erewoord gevraagd, namelijk dat hij bij het beschermen van de nog in de kampen verblijvende Nederlanders niét gewapenderhand zou optreden tegen Soekarno's „vrijheidsstrijders“. Zijn weigering was mede aanleiding dat vice-admiraal Helfrich, die hij kort daarop ontmoette, bewilligde in

zijn verzoek hem naar zijn vrouw en kinderen te laten terugkeren. Zijn thuisreis, langs omwegen omdat Hr Ms Tromp eerst in Bangkok krijgsgevangenen moest ophalen en die voor recuperatie naar Australië moest brengen, bracht hem een ontmoeting met zijn broer, en leidde uiteindelijk ook tot de hereniging met zijn ouders.

Alles bijeengenomen een uitermate boeiend boek, dat op de lezer vaak overkomt als een geromantiseerde vertekening van de werkelijkheid, terwijl dat toch bepaald niet het geval is. Een enkele passage kan men ook bijna niet geloven: zo is het haast ongelofwaardig dat Douw van der Krap reeds enkele dagen na zijn aankomst in Arnhem door de KP ter plaatse zozeer zou zijn geaccepteerd dat hij al op een uitgebreide verkenning werd meegenomen; nochtans moet worden bedacht dat zijn rol in Arnhem wel degelijk is vermeld in meergenoemd KB, en de Militaire Willems-Orde wordt nu eenmaal niét „over de natte duim“ verleend! Kortom, dit boek bewijst eens te meer dat de werkelijkheid ook de stoutste fantasie kan overtreffen. En het verslag van dié werkelijkheid verdient te worden gelezen door zowel de oudere als de jongere generatie: beide kunnen een voorbeeld nemen aan dit onopgesmukte relaas van de man die „doorlopend in de moeilijkste omstandigheden met totale wegcijfering van eigen persoon en belangen“ heeft blij gegeven — zoals de mutatie van zijn RMWO-4 benoeming dat zegt — „van zijn drang om aan de strijd tegen de vijand deel te nemen“. Een zeer lezenswaardig boek, dat warm wordt aanbevolen. W. WALTHUIS

Nato-Strategie in der Krise? door K.-P. Stratmann, 267 blz. Uitg.: Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1981. Prijs: f 39,60.

Als aflevering nr 5 in de serie *Internationale Politik und Sicherheit* is dit werk vooral geschreven voor de reeds ingewijde. De auteur, medewerker bij de gerenommeerde „Stiftung Wissenschaft und Politik“, die o.a. de Bondsregering van advies dient, wil met de onderhavige publikatie een bijdrage leveren tot de discussie over de toekomst van de NAVO. De ondertitel „Militärische Optionen von Nato und Warschauerpakt in Mitteleuropa“ spreekt voor zichzelf.

Premisse bij Stratmann is, dat het risico van een gewapend conflict in West-Europa — lees: de Bondsrepubliek — vooral de laatste jaren minder denkbeeldig is geworden (in dat verband zij ook verwezen naar de studies van prof. C. F. von Weizsäcker); enerzijds door opkomende twijfels aan de geloofwaardigheid van de afschrikking, anderzijds door uiteenlopende interpretaties van de flexible-response-strategie. Bij de hier ondernomen poging de mate van het risico van een gewapend conflict bij benadering te schatten, moet het veelal bij veronderstellingen blijven, gezien het streng geheime karakter van sommige elementen in de NAVO-strategie. Uiteraard geldt dat ook voor de mogelijke visie van de Russische generale staf, die de auteur nadrukkelijk in zijn redenering betreft. Zo komt hij dan tot enkele — voorlopige en speculatieve — conclusies:

— beperkte acties van het Warschau-Pact tegen West-Europa zijn weinig waarschijnlijk, aangezien die de NAVO tijd en gelegenheid tot het opvullen van de voorste verdedigingslijn zouden geven; — het vermogen van de NAVO tactisch en strategisch flexibel te handelen is rechtstreeks afhankelijk van de mate van eensgezindheid en daarmee besluitvaardigheid binnen de alliantie; — met name betreft dat de over-

weging eventueel vroegtijdig tactische nucleaire wapens vooraan in te zetten, waardoor het achterland zou kunnen blijven gevrijwaard en de strijdkrachten meer armslag zou kunnen worden geboden;

— ook bij voldoende waarschuwingstijd zou niettemin de effectiviteit van tegenmaatregelen door aarzeling bij de politieke leiding kunnen worden geschaad;

— een eventuele grootscheepse WP-aanval zou tot staan kunnen worden gebracht door nucleaire afgrendeling van het eerste echelon, met als gevolg de isolatie daarvan. Voorwaarde: de NAVO-depots dienen tijdig te zijn gedecentraliseerd.

Stratmann komt tot de slotsom dat voor de Sovjet-Unie het risico bij een aanval harerzijds thans bepaald al niet te calculeren is, laat staan wanneer de modernisering van NAVO-kernwapens op Europese bodem een feit zou zijn. Geen wonder derhalve dat van Russische zijde zo hevig wordt gefulmineerd tegen een dergelijke nieuwe nucleaire infrastructuur van de NAVO. De huidige dreiging uit het Oosten ligt volgens de auteur dan ook in eerste instantie niet zo zeer in het concrete militaire vlak als wel in de psychologische en politieke druk die er van een militair oppermachtige Sovjet-Unie op de rest van Europa moet uitgaan.

Ondanks zijn grondige behandeling van essentiële militaire gezichtspunten en zijn overtuiging van de immanente logica van de afschrikking laat Stratmann in dit boekje geen twijfel erover bestaan dat uiteindelijk het primaat van de politiek blijft gelden.

drs. C. R. VINK

Modernisering van de Amerikaanse strategische strijdkrachten

Doel van het lange-termijnplan ter verbetering van de strategische strijdkrachten is ook in de toekomst te kunnen blijven beschikken over een geloofwaardige afschrikking. Het plan bestaat uit vijf, elkaar onderling steunende en versterkende, elementen:

- verhogen van de overlevingskansen van het commandoapparaat;
- moderniseren van de strategische bommenwerpers;
- verbeteren van de van onderzeeboten te lanceren raketten;
- verbeteren van de intercontinentale ballistische raketten;
- verdedigingsmaatregelen ten behoeve van de sleutelementen van de strategische strijdkrachten.

Hoofddoel, aldus de auteur, plv. onderminister voor „research and engineering”, is het verbeteren van de overlevingskansen en het incasseringsvermogen van de strategische strijdkrachten. Dat betekent niet dat de VS kiezen voor een offensieve strategie maar dat, als gevolg van sterke Amerikaanse strijdkrachten, de Sovjet-Unie wordt gedwongen tot zinvolle onderhandelingen op het gebied van wapenbeperkingen.

Ten einde de noodzaak van modernisering van de Amerikaanse strategische strijdkrachten te kunnen aantonen, is het gewenst de Russische opvattingen inzake een langdurige kernwapenoorlog nader te bezien. Russische militaire

theoretici onderkennen de mogelijkheid van een langdurige nucleaire oorlog. In een totale oorlog kan de nucleaire uitwisseling, met een hoge intensiteit, enkele dagen duren en worden gevolgd door een periode van exploitatie welks duur niet is te voorspellen. Sovjetrussische theoretici beklemtonen dat de partij die daarna in staat is reserves in te zetten, een aanzienlijk voordeel heeft. De Russische drang, te beschikken over een groot staand leger, grote reserves aan mensen, materieel en grondstoffen, alsmede bescherming van de infrastructuur, is het gevolg van deze zienswijze. De Russische strategische strijdkrachten zijn ontwikkeld om het Sovjetrussische leiderschap een flexibel en overvloedig middel te geven om hun doctrine te kunnen toepassen. Ten behoeve van de strategische strijdkrachten is een uitgebreid netwerk van faciliteiten beschikbaar, mede geschikt voor het opnieuw samenstellen van een deel van deze strijdkrachten. Voorts zijn vele maatregelen genomen om de continuïteit van de commandovoering te verzekeren door een combinatie van beschermde commandoposten en mobiele verbindingscentra, aangevuld met vliegende commandoposten. Op het gebied van verdediging tegen laagvliegende aanvallers is een groot aantal verbeteringen gaande, zoals „look-down,

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

shoot-down"-jagers, AWACS-vliegtuigen en de SAM-10. De nieuwe strategische bommenwerper is waarschijnlijk zowel geschikt voor het lanceren van kruisvluchtwapens als voor het afwerpen van strategische bommen.

Samenvattend moet worden geconcludeerd dat de Sovjetrussische dreiging groot en veelsoortig is en dat er geen tekenen zijn dat zij zal afnemen.

Doel van het Amerikaanse moderniseringsprogramma is dan ook de Russische opbouw te beantwoorden, huidige tekortkomingen op te heffen en de strategische balans ten gunste van het Westen te doen doorslaan. Daarbij gaat het erom de bestaande situatie waarin de VS slechts reageren op de Russische opbouw, om te zetten in een agerende, dus een dicterende, trend zodat de strategische balans door de VS kan worden bepaald.

Doordat de VS hun MX in een beveiligde opstelling plaatsen wordt een „first strike” voor de Sovjet-Unie minder aantrekkelijk. Als gevolg van het bedreigen van Russische raketbases en commandofaciliteiten zal een deel van de beschikbare middelen moeten worden bestemd voor het beveiligen van die faciliteiten; middelen die derhalve niet „offensief” kunnen worden gebruikt. Als alternatief zouden de Russen meer kunnen gaan vertrouwen op hun van onderzeeboten te lanceren raketten. Hoewel de kwetsbaarheid van hun nucleaire inzetmiddelen daardoor zou verminderen, komt een dergelijke maatregel de stabiliteit ten goede aangezien een verrassingsaanval dientengevolge moeilijker uitvoerbaar wordt.

Ten gevolge van het verhogen van de overlevingskans van de Amerikaanse inzetmiddelen worden de Russen meer in de richting van de conferentietafel gedrongen. Een Amerikaanse bommenwerpervloot (B-1B en Advanced Technology Bomber) vormt een ernstige bedreiging voor mobiele doelen, hetgeen de Russen zal dwingen tot kostbare voorzieningen voor het

snel ontruimen van hun bases, voor luchtverdediging, voor elektronische tegenmaatregelen, enz. De daarvoor nodige investeringen bedragen aanzienlijk meer dan nodig is voor het in stand houden van een B-1B-vloot.

De huidige kwetsbaarheid van het Amerikaanse commandosysteem noopt tot modernisering. Momenteel is het systeem weliswaar in staat de strategische strijdkrachten tijdig te waarschuwen voor een nucleaire aanval, maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat het een initiële aanval zal kunnen overleven. Een commandosysteem dat in staat is een aanval te overleven, maakt het mogelijk overgebleven middelen zinvol in te zetten. Indien dat wordt verwezenlijkt, zal het vertrouwen van de Russen in een succesvolle nucleaire oorlog afnemen.

Modernisering van de Trident-onderzeeboten door invoering van de Trident-II — die tegen bijna alle belangrijke Russische doelen kan worden ingezet — zal eveneens bijdragen tot een verminderde kans op een nucleaire oorlog, omdat de Russen niet de zekerheid hebben alle vergeldingswapens in één klap te kunnen uitschakelen.

De strategische verdediging is in de laatste jaren verwaarloosd omdat volledig werd vertrouwd op de afschrikking. De groei van het Sovjetrussische vermogen een aanzienlijk deel van onze strijdkrachten te kunnen uitschakelen, zelfs na een vergeldingsaanval, dwingt tot een nieuwe benadering. Een effectieve verdediging ondermijnt het vertrouwen van de Russen in voorkomend geval hun doel te kunnen bereiken door een herhaald nucleair offensief. Voorts worden zij gedwongen tot grote investeringen en hun eigen verdedigingsmaatregelen, hetgeen hun bereidheid tot onderhandelen over wapenbeperkingen zal verhogen. De kwetsbaarheid van de huidige intercontinentale raketten is heden ten dage de grootste destabiliserende factor, die onder meer uitnodigt tot een first strike door de

Russen. Een „Ballistic missile defense”-systeem biedt daarvoor een oplossing. Het huidige programma, gebaseerd op de ten behoeve van het Safeguard-programma ontwikkelde technologie, is erop gericht te komen tot een effectief en betaalbaar verdedigingsstelsel. Dat dient te geschieden onafhankelijk van de beslissing de kwetsbaarheid van de MX te verminderen. Als gevolg van het veronachtzamen van onze verdediging zijn er grote gaten in het Noordamerikaanse luchtverdedigingswaarschuwingsnetwerk, en zijn onze luchtverdedigingsjagers verouderd. Daardoor zijn de Russen in staat met hun bommenwerpers onopgemerkt ons gebied binnen te dringen. In eerste instantie zal daarom de modernisering van de luchtverdediging worden gericht op verbeterde waarschuwing; later zal zij worden uitgebreid tot het voorkomen van aanvallen.

Door het accent te leggen op het verhogen van de overlevingskans in plaats van op het evenaren van de Russische destructieve kracht, worden verschillende doeleinden gediend, namelijk het verminderen van de kans op een first strike, het verzekeren van een lagere intensiteit van een conflict zo de afschrikking mocht falen, en het scheppen van een gunstiger klimaat voor onderhandelen. De verhoogde overlevingskans zal de Russen doen inzien dat het opvoeren van de offensieve nucleaire middelen zinloos is. Een combinatie van de B-1B en de Advanced Technology Bomber zal hen dwingen meer aandacht te besteden aan hun strategische verdediging. Beide trends zullen gunstig werken op de Russische bereidheid tot onderhandelen.

Opgemerkt zij dat het moderniseringsprogramma een totaalpakket is: beperkingen in bepaalde onderdelen van dat pakket zullen derhalve leiden tot een aanzienlijk geringere geneigdheid tot onderhandelen aan Russische zijde.

J. P. Wade Jr. — Modernizing the U.S. strategic forces. *Defense* 82 (1982). P. A. FERNIG, kol inf